

ראש חודש

ברכת החודש

- א. שבת שקודם ראש חודש מברכים את החודש^א, ועניינו להודיע לעם מתי יחול ראש חודש, ויזהרו בדיני ראש חודש ומועדי החודש^ב, ולכן נקרא בלשון התכלאל 'תקון ראש חודש'^ג.
- ב. יש שנהגו לעמוד בברכת החודש דוגמת קידוש החודש שהיה מעומד^ד, וברוב קהילות תימן לא נהגו בכך כיון שאינו אלא הודעה על ראש חודש^ה.
- ג. נהגו להכריז אף את חודש אב^ו, ואדרבה מפני שהוא זמן מוכן לפורענות צריך לברך את ישראל באותו זמן^ז, ובמקום יחדשהו אומרים יהפכהו. ויש מקהילות השאמי שנהגו לומר במקום יהי רצון נוסח מיוחד לחודש אב^ח.
- ד. ראש חודש תשרי אין מכריזין אותו, כיון שכתוב בו 'בכסא ליום חגנו'^ט.
- ה. לא נהגו בקהילותינו להכריז את המולד קודם הכרזת החודש.
- ו. הטעם שמבקשין רחמים על החכמים בהכרזת ראש חדש מפני שהם היו מקדשין החדש בזמנו על פי הראיה כי להם נמסר קידושו שנאמר אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם, אַתֶּם כתיב, ולכן אנו מזכירין אותם לטובה שיקיים אותם הבורא ויחזיר עטרה ליושנה ויקדשו החודש כבראשונה^י.

^א מנהג הכרזת החודש מקורו בסדר רב עמרם גאון, מחזור ויטרי, שבלי הלקט סי' ק"ע, יראים סי' רנ"ט, אור זרוע, ואבודרהם, ואין לו זכר ברמב"ם והתכאליל הקדמונים, ומנהג זה התקבל בקהילות תימן מסידורי ספרד, והובא בתכאליל המאוחרים מהר"י ונה ועץ חיים.

^ב וז"ל מחזור ויטרי סי' ק"צ: ואם חל ראש חדש בשבת הבאה מכריז החזן ומודיע לרבים יום קביעותו מפני תקנת המועדות ותקנת תפילת המוספים והלל ולבטל בהם הנשים ממלאכה. ע"כ.

^ג תכלאל מהר"י ונה, מהר"י משתא עמ' פ"ז, ועץ חיים קנ"ב א'.

^ד שתילי זיתים סי' תי"ז סק"ג, וכן נהגו בכמה מקהילות השאמי, ראה סידור כנסת הגדולה, הגר"מ צובירי ק"ק שרעב, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ'א, וכן מסרו הגר"ש מחפוד שליט"א, והגר"ח דחבש שליט"א על מנהג מקומות שנהגו לעמוד.

^ה ענף חיים על עץ חיים, וכן המנהג בקהילות הבלדי וכן בהרבה מקהילות השאמי כפי שהעידו הגר"ש קורח שליט"א ק"ק צנעא, הגר"ע שליט"א ק"ק רדאע, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק דמאר, מנהג בק"ק שרעב, וק"ק עדן.

^ו וראה בקובץ סיני גליון צ"א עמ' רכ"ג שהביא משני סידורי כת"י מתימן שהעלו את שירו של רבי יהודה הלוי שתיקן קודם הכרזת חודש אב פיוט הפותח בתיבות 'אשחר עדתי'.

^ז שתילי זיתים סי' תי"ז סק"ג, עץ חיים קנ"ב א', סידור כנסת הגדולה, וכן מסרו הרבנים שליט"א מרוב המחוזות, מלבד מחוז ביצ'א שנהגו עפ"י הלבוש שלא להכריז (הגר"י זכריה שליט"א).

^ח הנוסח מובא בסידור תפלת החודש מחדש חדשים וכו', ואח"כ אומרים מי שעשה נסים וכו'. הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, וק"ק עדן.

^ט שתילי זיתים שם, עץ חיים שם. ובשער הציון תי"ז סק"ב כתב שעיקר הטעם הוא, דכיון דראש חדש תשרי הוא יום טוב של ראש השנה, למותר להזכיר זאת מקודם, ופשוט. ע"כ. וצ"ב שהרי מבואר במחז"ו שהכרזה גם עבור ר"ח עצמו שיזהרו בהלכותיו, ולמה יגרע ר"ה מר"ח.

^י אבודרהם סדר ראש חודש. ועי' בעץ חיים קנ"ב ב' שכתב שלפ"ז אין טעם לגרוס 'ונשיהם', וגם בנוסחאות ישנות ליתא, ואכן לא גרס ליה בסדר"ע גאון, וכן בתכלאל אחד של מהר"י ונה, אולם בתכלאל אחר של מהר"י ונה וכן בתכלאל מהר"י משתא גרסו 'ונשיהם', וכן גירסת סידורי ספרד, וסידור כנסת הגדולה. [והטעם בזה י"ל בפשיטות משום שנשותיהם עזר כנגדם, ואין אשה מתה אלא לבעלה (סנהדרין כ"ב ב'), וצורך החכמים הוא שיחיו נשותיהם, ואך יש להבין למה מתפללים על בניהם, ואפשר שבניהם הם תלמידיהם ועדיפי מינייהו].

- ז. כתב מהר"י שאומרים הניגון בלב נשבר, וכן המנהג לאמרו בקול תחינה ורינה".
ח. בחו"ל נהגו לומר ז'לגשמים בעתם' בכל ימות השנה כיון שבמקומם צריכים לגשמים אף בקיץ".^א

ערב ראש חודש

ט. יש אנשי מעשה שנהגו להתענות בערב ראש חודש בשביל מיעוט הירח, ומשמו של המקובל האל' רבינו משה קורדובירו זיע"א אמרו שהיה קורא לערב ר"ח יום כיפור קטן' לפי שבו מתכפרים עונות כל החודש", אבל לא נהגו כן בקהילותינו".
י. ומכל מקום המתענה בערב ראש חודש יזהר שלא יכנס לראש חודש כשהוא מעונה, אלא ימהר לסעודת הלילה, וכן המתענה והגיע צאת הכוכבים ועדיין לא התפלל ערבית מצוה למהר ולהפסיק תעניתו באכילת עראי המותרת קודם תפלת ערבית".^ב

יא. אף מי שאינו נוהג להתענות בערב ראש חודש, מכל מקום יפשפש במעשיו ביום זה, ויתן לבו לשוב בתשובה, ולתקן את אשר עיות בכל החודש, מאחר שהוא יום אחרון של כל החודש כמו ערב ראש השנה לכל השנה, ואז בודאי יהיה לו יום ראש החודש זמן כפרה לכל תולדותיו".^ג

יב. מנחה ערב ראש חודש אין אומרים וידוי ואין נופלים על פניהם", ומנהג רוב קהילות תימן שאין אומרים וידוי ואין נופלים על פניהם בתפלת מנחה כלל בכל ימות השנה.

ערב ראש חודש שחל בשבת

- יג. ערב ראש חודש שחל בשבת מפטירים ויאמר לו יהונתן מחר חודש".
יד. ערב ראש חודש שחל בשבת אין אומרים צדקתך במנחה", ויש בבלדי שנוהגים לומר צדקתך".^ד

^א מבלי לשנות הניגון מניגון שאר הסדר. כן מסרו כל הרבנים שליט"א.

^ב הרבנים שליט"א מכל המקומות.

^ג תכלאל עץ חיים.

^ד הרבנים שליט"א מכל המחוזות, ומכל מקום ציינו הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ע בסיס שליט"א ק"ק רדאע, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ'א שיש מעטים אנשי מעשה שנהגו להתענות.

^ט שתילי זיתים סי' תי"ז סק"ג.

^{טז} משנ"ב תי"ז סק"ד.

^י שו"ע סי' קל"א ס"ו, ושתילי זיתים שם ס"ק ט"ז.

^{יח} שו"ע סי' תכ"ה ס"ב.

^ט שו"ע סי' רצ"ב ס"ב, שתילי זיתים שם סק"ה, תכלאל עץ חיים קמ"ו ב' ועפ"ז נהגו כן רבים בבלדי.

יום ראש חודש

טו. ראש חודש הוא יום שמחה^{כא} שנאמר (במדבר י') וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ונקרא מועד^{כב} ואסור בתענית, יש אומרים שאיסור התענית בו מן התורה^{כג}, ויש אומרים שהוא מדברי סופרים^{כד}.

טז. תענית חלום מותר להתענות בו כשם שמתעניין בשבת, אלא שהמתענה בו תענית חלום צריך להתענות יום אחר תענית על תעניתו^{כה}, ויתענה למחרת ראש חודש^{כו}, מלבד ראש חודש ניסן וראש חודש אב שבהם אם התענה תענית חלום אין צריך להתענות תענית לתעניתו^{כז}.

יז. לא נהגו ללבוש בגדים מיוחדים לכבוד ראש חודש^{כח}.

יח. בתכלאל כת"י^{כט} מובא שהמברך לחברו בראש חודש אומר: חודש טוב עליך, וחברו משיב: ועליך ועל כל ישראל, אך לא נהגו כן^ל.

יט. ברוב ככל קהילות תימן לא חשו לצואת רבי יהודה החסיד, ומסתפרים בראש חודש כשאר ימים^{לא}.

הספד וצידוק הדין בראש חודש

כ. ראש חודש אסור בהספד אף בפניו של מת^{לב}, מלבד לתלמיד חכם בפניו^{לג}.

כא. אומרים צידוק הדין על המת בראש חודש, וכן אומרים הקדיש הנאמר אחר הקבורה^{לד}.

^כ כסברת מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' ק"ג, ובעין חיים מהדו"ב וחזר בו ממש"כ במהדו"ק.

^{כא} רא"ש מו"ק פ"ג סי' פ"ז.

^{כב} ערכין י' ב' ופי' רש"י דכתיב (איכה א) קרא עלי מועד ובפ"ד דמסכת תענית (דף כט) תמוז דההוא שתא מלויי מליוה דכתיב קרא עלי מועד. ע"כ.

^{כג} כן למד מרן בב"י ובשו"ע סי' תי"ח ס"ד מדברי הרמב"ם הלכות נדרים (פ"ג ה"ט) שלמד כן ממה שאמרו בתענית (י"ז ב') ראש חודש דאורייתא הוא, ודאורייתא לא בעי חיזוק. ועיי' שתילי זיתים שם סק"ח.

^{כד} שו"ע תי"ח ס"ד, ובב"י הוכיח כן מדברי תוס' תענית (י"ב א' ד"ה ואם).

^{כה} שו"ע סי' תי"ט ס"ה.

^{כו} ב"י ושתילי זיתים סי' תקס"ח ס"ק כ"ה.

^{כז} שתילי זיתים תי"ט סק"ט.

^{כח} הרבנים שליט"א, ועיי' כף החיים תי"ט סק"ו.

^{כט} כן הובא בספר מצפונות יה"ת עמ' קע"ו.

^ל הרבנים שליט"א מכל המחוזות.

^{לא} כן מסרו הרבנים שליט"א, וכן מנהג ק"ק עדן, זולת מחוז שרעב ומחוז ביצ'א שהקפידו בכך, הגר"מ צובירי שליט"א הגר"י זכריה שליט"א. גם הגר"ע בסיס שליט"א העיר שיש מן הותיקים שדקדקו בזה.

^{לב} שו"ע סי' ת"כ ס"א, ויוד' סי' ת"א ס"א.

^{לג} שו"ע יו"ד שם.

^{לד} שו"ע ת"כ ס"ב.

סעודת ראש חודש

כב. אין חיוב לאכול פת בראש חודש, ומכל מקום מצוה להרבות בסעודת ראש חודש משום שנאמר (במדבר י') וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, הוקש ראש חודש למועדים ללמדנו שמצוה להרבות בסעודתו^{לה}, אמנם רוב הצבור לא דקדקו בזה^{לו}.

כג. נחלקו הפוסקים אם יוצא אדם ידי מצות סעודת ראש חודש במה שמרבה בסעודה בליל ר"ח^{לז}, ומכל מקום אם מרבה בסעודת היום אין צריך להרבות גם בסעודת הלילה^{לח}.

כד. מובא במדרש פסיקתא כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה, חוץ ממה שמוציא בשבתות וימים טובים וראשי חדשים וחולו של מועד ומה שהתינוקות מוליכין לבית רבן [כלומר שכר לימוד עבור לימוד בניו], שבאלו אם מוסיף מוסיפין לו, ואם פוחת פוחתין לו^{לט}.

טעמים למיצות סעודה בראש חודש

ומצוה להרבות בסעודת ר"ח דגרסינן במגילה באלו אמרו מקדימין וכו' אבל בסעודת פורים וסעודת ר"ח אלמא דמצוה הוא דחשיב ליה בהדי סעודת פורים, ואיתקש נמי למועד דכתיב (במדבר י') וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וכתוב (שמואל א' כ') גבי דוד כי זבח משפחה לנו ור"ח הי' דכתיב ויהי ממחרת החדש.

(טור אורח חיים סימן תי"ט),

ומצוה לאכול ר"ח כמו מועד דאיתקש בתורה וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ובנביאים והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו וכתוב מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. וכתוב והשכתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדיה וכתוב בשאול גם תמול גם

^{לה} שתילי זיתים סי' תי"ט סק"א בשם הלבוש. טעמים נוספים ראה במסגרת.

^{לו} עריכת שלחן סי' תי"ט, וכן מסרו הרבנים שליט"א מרוב המקומות, אמנם הגר"מ צובירי שליט"א, והגר"ע בסיס שליט"א מסרו שנהגו להרבות בסעודה לכבוד ר"ח.

^{לז} הערוך לנר סנהדרין ע' ב' הוכיח מדברי המג"א תי"ט סק"א שיוצאין יד"ח סעודה אף בלילה, וכ"כ בפני משה על הירושלמי תענית פ"ד ה"ג, ואשל אברהם בוטשאטש, מאידך בשו"ת משנה שכיר ח"ב סי' פ"ג הביא מדברי הרא"ש ברכות (סי' כ"ג מ"ט ב' דמבואר דבליל ר"ח פשיטא שאין מחזירין על יעלה ויבא כיון דאין מקדשין את החודש בלילה, ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ז סי' י"א) הוכיח כן ממה שהסמיכו סעודת ראש חודש מן הכתוב וביום שמחתכם, ובענין דוקא יום דומיא דדרשינן בגמ' מגילה ז' ב' לענין סעודת פורים שאין יוצא בלילה משום דימי משתה ושמחה כתיב. וכ"ד נימוקי או"ח סי' תי"ט.

^{לח} משנ"ב תי"ט סק"ב.

^{לט} והובא בטור סי' תי"ט, וברוקח סי' רכ"ח.

היום אל הלחם. והשיבו יהונתן כי זבח משפחה לנו וכתוב ויהי בחדש השני ב' ימים היה החדש ומצינו בסנהדרין בפ' בן סורר אכל בעיבור החדש אינו בן סורר ומורה. ירושלמי אמר ר' יוחנן לזון ברכית לחבורת מצוה וקידוש החדש.

(הרוקח סי' רכ"ח)

ונהגו כל ישראל לעשות סעודה גדולה משאר הימים מפני כבוד היום שהוא כפרה לישראל כמו שאמרו ז"ל הביאו כפרה עלי שמעטתי את הירח כלומר בעבורי על שמעטתי את הירח ממאור שלה ואני רוצה לעשות לה כבוד שיתכפרו בה כל ישראל בכל עת שתתחדש, ובפרקי דר' אליעזר מצינו מנהג גדול בישראל שעושין סעודה בראשי חדשים ובימים טובים כדי שנזכור תפלת המוספין ושאסור ראש חדש בעשיית מלאכה לנשים ויום טוב אף לאנשים ויש נותנין טעם אף לסעודת ראש חדש זכר לסעודה שעושין לעידי הלבנה בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה.
(כל בו סי' מ"ג)

עשיית מלאכה

כה. ראש חודש מותר בעשיית מלאכה^מ, אולם מקומות שנהגו הנשים שלא לעשות בו מלאכה הוא מנהג טוב^{מא}.

כו. ואולם מנהג רוב המקומות בקהילות תימן שעושות הנשים מלאכה בר"ח כשאר ימים^{מב}, ומקצת נשים נהגו שלא לעשות מלאכה בראש חודש, כגון כיבוס וגיהוץ אריגה ותפירה^{מג}.

כז. המניעה ממלאכה במקומות שנהגו הוא אף שאין עושות לצורך פרנסה^{מד}.

כח. כשראש חודש שני ימים יש אומרים שאין עושות מלאכה בשני הימים^{מה}, ויש אומרים שעליהם להמנע ביום שני של ראש חודש שהוא עיקר ר"ח, וביום ראשון של ר"ח תלוי במנהג המקום^{מו}.

^מ כמבואר בערכין י' ב'.

^{מא} שו"ע סי' תי"ז. ויש שאף האנשים לא יצאו לסחורה בראש חודש, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב. [ואע"פ שכתב המשנ"ב סק"ב ושע"ת סק"ג שמנהג אנשים לא לעשות מלאכה אינו מנהג, נהגו בזה כד' יוסף אומץ שכתב שאנשים הנוהגים שלא לעשות מלאכה רשאי ותחשב לו לצדקה].

^{מב} הרבנים שליט"א, וכן יש שנהגו בק"ק שרעב.

^{מג} הגר"ש קורח שליט"א שיש שנמנעו מעשיית מלאכה, הגר"מ צובירי שלא עשו רק מלאכות הבית, וכן שמענו על עוד שנהגו בזה. שיטה מחודשת בענין זה למהר"י ונה שכתב: ולכן נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה מן המנחה ולמעלה בר"ח. ע"כ. כלומר שאין המניעה אלא מן המנחה ולמעלה, וצ"ע.

^{מד} כ"כ באליה רבה סק"ה, וזה דלא כערוך השלחן תי"ז סי"י שכתב להיפוך שלא קיבלו עליהן להפסיד פרנסתן, ובדברי הא"ר מבואר דפשיטא ליה להיפוך. ועי' לקט ישר עמ' ס"ח שאין להתיר אף לצורך חתונה.

טעם מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה בראש חודש

שמעו הנשים ולא קבלו עליהם ליתן נזמיהן לבעליהן, אלא אמרו להם אתם רוצים לעשות שקוץ ותועבה שאין בו כח להציל, לא שמעו להם, ונתן הב"ה שכון של נשים בעה"ז ובעה"ב, ומה שכר נתן להם לעה"ב לעה"ז שהן משמרות ראשי חדשים, שני המשביע בטוב עדיך תתחדש כנשר נעוריך^מ.

(פרקי דרבי אליעזר פמ"ד)

ושמעתי מאחי הרב יהודה טעם לדבר לפי שהמועדים נתקנו כנגד אבות פסח כנגד אברהם דכתיב (בראשית יח) לושי ועשי עוגות ופסח היה, שבועות כנגד יצחק שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק, סוכות כנגד יעקב דכתיב (בראשית לד) ולמקנהו עשה סוכות, וי"ב ראשי חדשי השנה שגם הם נקראים מועדים כנגד י"ב שבטים וכשחטאו בעגל ניטלו מהם וניתנו לנשותיהם לזכר שלא היו באותו חטא:

(טור אורח חיים סימן תי"ז)

סדר התפלה לילי ראש חודש

כט. ערבית לילי ראש חודש קודם תפלת ערבית עומד הרב או החזן ואומר פיוט שער הרחמים^{מח}, בקול תחינה וכיסופים.

ל. אחר פיוט שער הרחמים אומרים הצבור בקול רם ובנעימה מזמור ברכי נפשי^{מט}, וטעם אמירתו, להסוברים שהוא שיר של ראש חודש, הרי זה כמנהג אמירת מזמורי המועדים בלילי ימים טובים קודם תפלת ערבית^נ, ולנוהגים לומר מזמור שירו לה' לשיר של ר"ח יש שפירשו שטעם אמירת ברכי נפשי בליל ר"ח משום שעם התחדשות הלבנה מתעוררים המקטרגים וסגולת מזמור זה להרוג המזיקים^{נא}.

^{מה} רוקח סי' רכ"ח ומובא בב"י, ובשער הציון ציין שכ"כ הרשב"ץ ח"ג סי' רמ"ד.

^{מז} משנ"ב תי"ד סק"ד.

^{מז} וראה מה שהוסיף בדברי פרקי דר"א באור זרוע סי' תנ"ד.

^{מח} יש לציין שבתכלאל מהר"י ונה העלה פיוט זה [וכן פיוט שירו לאל נבוני] בשחרית וכתב שיש מקומות שמוסיפין קודם הברכות בקשה זו.

^{מט} ופיוט זה ואמירת ברכי נפשי לקוחים מסידורי ספרד, ואין להם זכר ברמב"ם והתכאליל הקדמונים.

^נ כן משמע מדברי עץ חיים בדעת הרמ"ע מפאנו סי' כ"ה, [אף שדברי הרמ"ע אינם אמורים לגבי אמירת ברכי נפשי בלילה אלא ביום, וצ"ע].

^{נא} עץ חיים בשם זקנים ת"ח.

לא. כשראש חודש שני ימים אומרים את הפיוט ומזמור ברכי נפשי בשני הלילות.
לב. כשחל ראש חודש בשבת אין אומרים פיוט שער הרחמים וברכי נפשי, ובמקום זה יש שנהגו לומר פיוט שירו לאל נבוני ראה להלן בסדר שבת ור"ח.

אמירת פסוק 'והוא רחום' בראש חודש

לג. ברוב קהילות השאמי נהגו שלא לומר פסוק 'והוא רחום' בראש חודש, בין בערבית ליל ראש חודש בין בתפלות שחרית ומנחה קודם פסוק ה' הושיעה^ג, או מפני שאין אומרים בו תחנון^ג או מפני שמתפללים בו מוסף^ג, בבלדי ומקצת מהשאמי^ג נהגו לאמרו כשאר ימי החול, שאין נמנעים מלומר פסוק והוא רחום אלא בשבת יום טוב^ג.

לד. הנוהגים שלא לומר פסוק והוא רחום, בערבית אחר ברכי נפשי אומרים מיד קדיש וברכו^ג.

יעלה ויבא

לה. ערבית ליל ר"ח, וביום ר"ח בשחרית ומנחה, מזכיר בתפלת י"ח יעלה ויבא בברכת רצה.

לו. מותר להכריז על ר"ח בין הקדיש לתפלה ואין בדבר משום הפסק^ג, אך לא נהגו בקהילותינו להכריז בין הקדיש לתפלה אלא הרב או ממונה מהקהל כשמגיע ליעלה ויבא אומר בקול רם יעלה ויבא, ויש מן הגדולים שנהגו להגביה את הקול באחד מתיבות אלהינו בברכות שלפני רצה^ג.

לז. כשאומר הש"צ יעלה ויבא בחזרת הש"צ אין להפסיק בעניית אמן כשאומר זכרנו ה' וכו'^ג.

^ג ויש שנהגו שלא לאמרו בלילה, אבל ביום אומרים אותו. הגר"ע בסיס שליט"א, וכן יש שנהגו בק"ק שרעב. הגר"מ צובירי שליט"א.

^ג כמובא בספר לחם שלמה למהר"ר שלמה הכהן רבו של מהר"י ונה שאין אומרים פסוק והוא רחום בכל יום שאין נופלים על פניהם, וכן הביא בשמו בתכלאל מהר"י ונה, וכ"ה מנהג ק"ק ד'מאר (הגר"ח דחבש שליט"א), הגר"מ צובירי שליט"א שיש שנהגו כן בק"ק שרעב, ק"ק עדן כמובא בסידור תפלת החודש עדן (עמ' קמ"ב).

^ג כן כתב מהר"י צובירי בסידור כנסת הגדולה שמנהג ביהכנ"ס הרשב"א כ"צ (אלאוסטא) בק"ק צנעא שאין נמנעים מלאמרו אלא ביום שיש בו תפלת מוסף. [והגר"ע בסיס שליט"א מסר שהיו כאלה שהקפידו לא לומר לפני ערבית, אך בזמירות היו אומרים].

^ג הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית.

^ג כמש"כ בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' ער"ה, וכן יש שנהגו בק"ק שרעב.

^ג ובק"ק עדן נהגו לומר פסוק ה' הושיעה ואח"כ אומר קדיש. (סידור תפלת החודש עדן עמ' קמ"ב).

^ג שו"ע סי' רל"ו ס"ב.

^ג כן מנהג כמוהר"ר סעיד אלעזירי זצ"ל מנהיגה הדגול של ביהכנ"ס הרשב"א כ"צ בדור האחרון, וכמוהר"ר יוסף שמן זצ"ל, וכן מסר הגר"א אריה שליט"א שכן נהג אביו מהר"א אריה זצ"ל.

^ג שתילי זיתים סי' תכ"ב סק"א בשם שכ"ג ותולעת יעקב, ומסתימת לשון רבינו משמע שאין להפסיק בו בעניית אמן כלל, וכן מנהג כל קהילות תימן, ולאפוקי ממנהג קהילות אשכנז שנהגים להפסיק בעניית אמן, ואע"פ שבדבריהם מבואר שדנו אם להפסיק בעניית אמן על כל

לח. נוסח התכאליל הקדמונים^{סא} יעלה ויבא וכו' ויזכר לפניך 'ה' אלהינו וכו' וזכרון כל עמך בית ישראל יעלה לפניך, וכן נשתמר נוסח זה בכמה מקהילות השאמי^{סב}.

טעם שמזכירין יעלה ויבא בברכת רצה ובבונה ירושלים

יעלה ויבא היא תפלה ותחנונים לבקש רחמים על ישראל ועל ירושלים להשיב עבודה למקומה לעשות קרבנות היום, ועל כן תיקנוה בעבודה שהיא תפלה להשיב ישראל לירושלים, וכן בברכת המזון תיקנוה בבונה ירושלים שהיא תפלה ורחמים על ישראל וירושלים.

(עפ"י רש"י ותוספות שבת כ"ד א')

טעות בהזכרת יעלה ויבא

לט. שחרית ומנחה אם שכח ולא הזכיר יעלה ויבא ונזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' קודם שסיים המחזיר, יסיים למדני חוקיך ויחזור ליעלה ויבא^{סג}, ואם כבר חתם המחזיר שכינתו לציון ונזכר קודם שפתח במודים, אומר שם יעלה ויבא וממשיך בברכת מודים^{סד}, ואם כבר פתח במודים חוזר לתחילת ברכת רצה, ואם כבר סיים תפלתו ואמר יהיו לרצון שאחר אלהי נצור, חוזר לראש התפלה^{סה}.

פסקא או לענות אמן בסוף [ועי' גם תשובת רב האי גאון בשבלי הלקט תפלה סי' כ"ג], מכל מקום מדברי רבינו נראה שאין להפסיק כלל בין בתחלה בין בסוף, וכן המנהג.

^{סא} כתב מהר"י צובירי זצ"ל בסידור כנסת הגדולה ח"ב עמ' ע"ב כי בכל התכאליל שראיתי העתיקים ביותר לרבות התכאליל שמשנות הרל"ג והרנ"ח ליצירה וגם המאוחרים לרבות תכאליל של מהר"י בשירי, מהר"י ונה, מהר"י עדוי, ומהר"י פתיחי כולו גרסי יזכר לפניך ה' אלהינו (ויש מוסיפים פקדוננו כמו תכלאל משנת הרנ"ח) זכרונינו וכו' ער וזכרון כל עמך בית ישראל יעלה לפניך (ויש מוסיפים ה' אלהינו כן כגון תכלאל מהר"י פתיחי), ויש להוסיף שכן גרס בתכלאל מהר"י משתא, וכן הובא גירסא זו בתכלאל קדמונים שכ"ה בתכלאל הקדום. ומהרי"ץ נטה בזה מנוסח התכלאל והעלה נוסח הרמב"ם.

^{סב} כ"ה בסידור תפלת החודש כמנהג עדן, בק"ק ד'מאר הוסיפו יעלה לפניך ה' אלהינו (מבלי להוסיף ה' אלהינו בתחלה) כמובא בתכלאל שתילי זיתים בעריכת הגר"ח דחבש שליט"א.

^{סג} שלמי חגיגה הובא בשע"ת סק"ד, משנ"ב סי' תכ"ב סק"ה, וציין לדבריו בביאור הלכה סי' קי"ד ס"ו ובמשנ"ב שם ס"ק ל"ב, ויסודם מדברי הריטב"א בתענית ג' ב'. ויש חולקים בפרט זה וסוברים שלא יסיים למדני חוקיך אלא יחתום המחזיר שכינתו לציון ויאמר מודים, עי' תורת חיים סופר קי"ד סק"ט, אשל אברהם תכ"ב ס"א, בא"ח ש"ב ויקרא סי"ב, אגרות משה או"ח ח"ד סי' צ"ג.

^{סד} שו"ע סי' תכ"ב ס"א, וכתב בשתילי זיתים סי' קי"ד ס"ק י"ד שאף אם שהה קצת אחר סיום הברכה, כל שלא פתח בברכה שלאחריה אומר במקום שנוזכר.

^{סה} שו"ע סי' תכ"ב ס"א. ועי' משנ"ב סי' ק"ה סק"ג בשם שלחן שלמה שצריך להמתין כדי הילוך ד"א, כמבואר שם בשו"ע לענין המתפלל שתי תפלות סמוכות זו לזו.

מ. במה דברים אמורים בשחרית ומנחה, אבל אם שכח להזכיר יעלה ויבא בתפלת ערבית ליל ר"ח בין בלילה ראשון בין בלילה שני אינו חוזר, מפני שאין מקדשין את החודש בלילה^{טו}.

מא. שכח להזכיר יעלה ויבא בערבית, וכבר סיים המחזיר שכינתו לציון ולא פתח במודים, לא יזכיר יעלה ויבא בין רצה למודים כיון שאינו חוזר^{טז}, ואף אם אמר ברוך אתה ה' לא יסיים למדני חוקיך אלא המחזיר שכינתו לציון וימשיך בברכת מודים^{טז}.

מב. ספק אם הזכיר יעלה ויבא חוזר^{טז}, במה דברים אמורים כשמסתפק תוך כדי תפלתו או מיד אחר תפלתו, אבל אם נפל לו הספק אחר זמן אינו חוזר^{טז}.

מג. הגיע עד המברך את עמו ישראל בשלום ונזכר שלא הזכיר יעלה ויבא, והש"צ הגיע לקדושה לא יאמר יהיו לרצון הראשון כדי שיוכל לענות קדושה עם הציבור, כיון שעל ידי עניית הקדושה יחשב היסח הדעת מהתפלה ויצטרך לחזור לראש התפלה, על כן לא יאמר יהיו לרצון וישמע הקדושה מהש"צ ויצא ידי חובה בשמיעתו^{טז}.

לצאת ידי חובה בתפלת הש"צ

מד. אף על פי שאין הבקי יוצא ידי חובת תפלת י"ח על ידי ש"צ, אם טעה ולא הזכיר יעלה ויבא בתפלת שחרית ומנחה שדינו לחזור ולהתפלל, יכול לצאת ידי חובתו

^{טו} שו"ע סי' תכ"ב ס"א.

^{טז} שתילי זיתים סי' קי"ד ס"ק י"ד, וסי' תקס"ה ס"ק"ה, וכן עיקר דלא כסברת האליה זוטא שהביא בסי' רצ"ד ס"ק"ו. וכן נקטו האחרונים בדעת מרן עי' כה"ח סי' תכ"ב ס"ק"ד מה שציין בזה.

^{טז} כן מתבאר במשנ"ב סי' קי"ד ס"ק ל"ב שדוקא בדברים המחזירים עליהם יסיים למדני חוקיך, וכ"כ בשער הציון סי' קפ"ח ס"ק י"ח. [ואף שבריטב"א תענית ג' ב' הביא שנחלקו בזה הרב החסיד וגדולי הצרפתים, מ"מ לדינא מוכח בשו"ע סי' תרפ"ב ס"א שאין מסיים למדני חוקיך בדבר שאין מחזירין כמבואר בשעה"צ שם, ועי' שו"ת הסבא קדישא אלפאנדארי סי' ב' וג'].

^{טז} כ"כ מרן בב"י בשם הירושלמי, וכן העלה בשתילי זיתים תכ"ב ס"ק"ה, וציין לדברי מרן בב"י והרבה אחרונים והשמיט הגהת הרמ"א שם שכתב שבספק אינו חוזר, וכך העלה את דברי השתילי זיתים להלכה בתשובה המיוחסת לכמוהר"ר חיים קורח זצ"ל [הרואה אור בגליון זה], וכך פסק המשנ"ב תכ"ב ס"ק"י וכתב שרוב האחרונים וכמעט כולם חולקים על דברי הרמ"א.

ואולם מהרי"ץ בעץ חיים (קנ"ג א') העלה את דברי הרמ"א בסתם מבלי חולק, ולא הזכיר כלל דברי מרן המפורשים בב"י ורוב האחרונים שחלקו על דברי הרמ"א, והוא פלא, ואולי לא ראה דברי מרן בבית יוסף בענין זה [כפי שיש בכמה מקומות בתשובותיו ובהגהותיו], וכן תמה על דברי מהרי"ץ הגר"פ קורח שליט"א בביאוריו לתשובת מהר"ח קורח הנ"ל, ולכן נראה שהעיקר כדברי מרן וגדולי האחרונים דרבים ניהו. ומי שרוצה לחוש לסברת הרמ"א יכול להתנות שאם אינו מחוייב תהיה תפלתו נדבה, וכמו שכתבו כן מחכמי הספרדים החוששים לסב"ל אף במקום שהכריעו רוב הפוסקים לברך, שכ"ג סי' תכ"ב, בא"ח ש"ב פ' ויקרא סי"ב, כה"ח תי"ט ס"ק י"ח.

[ולגבי ספק אם הזכיר רצה ויעו"י בבהמ"ז כתב בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' ל"ה שאינו חוזר משום דספיקא דרבנן הוא, וגם שם לא הזכיר דברי מרן בב"י לענין ספק אם הזכיר בתפלה, ויתכן שיש לחלק בין בהמ"ז בשבת לתפלת ר"ח, ואכ"מ].

^{טז} משנ"ב סי' תכ"ב ס"ק"י.

^{טז} שואל ומשיב מהדו"ק ח"ג סי' קס"ט, הובא בכה"ח סי' קכ"ב ס"ק י"ג, שו"ת אגרות משה או"ח ח"א סי' נ"ו.

בחזרת הש"צ, ובלבד שיכוין לשמוע כל התפלה מתחילתה ועד סופה ולא יפסיק ולא ישיח, ובסוף התפלה יפסע שלש פסיעות לאחוריו^{כב}.
מה. ומכל מקום כתבו האחרונים שטוב שיתפלל לעצמו ולא יצא בתפלת הש"צ, כיון שקשה לאדם לכוין דעתו לשמוע משליח צבור כל התפלה מראשה עד סופה, ושמא לבבו יפנה ולא ישמע מספר תבות המעכבים את התפלה^{כג}.

לא הזכיר יעלה ויבא ונזכר אחר שהתפלל מוסף
מו. לא הזכיר יעלה ויבא שחרית ונזכר אחר שהתפלל תפלת מוסף יש אומרים שאינו חוזר, ויש אומרים שחוזר^{כד}, ועל כן יחזור ויתפלל ויתנה שאם אין צריך לחזור תהיה תפלה זו תפלת נדבה^{כה}.
מוז. לא הזכיר יעלה ויבא שחרית והתחיל להתפלל מוסף, ובעודו עומד בשלש ראשונות, נזכר שלא הזכיר יעלה ויבא יסיים התפלה לשם שחרית, ואחר כך יתפלל מוסף^{כו}.

שליח צבור שטעה ולא הזכיר יעלה ויבא
מח. שליח צבור שטעה בתפלת הלחש אינו חוזר ומתפלל בלחש מפני טורח הציבור, אלא סומך על תפלתו שיתפלל בחזרה^{כז}.
מט. שליח צבור שטעה בתפלת החזרה ולא הזכיר יעלה ויבא אם נזכר קודם שהשלים תפלתו, חוזר לרצה, ואם כבר השלים תפלתו אינו חוזר משום טורח הציבור, וסומך על תפלת מוסף שמזכיר בה קדושת היום^{כח}.

דיני הזכרה בתפלת תשלומין
נ. שכח ערבית בליל ראש חודש ומתפלל שחרית שתים לתשלומין, אם שכח להזכיר יעלה ויבא בתפלת התשלומין של ערבית אינו חוזר^{כט}.

^{כב} שו"ע סי' קכ"ד ס"י.

^{כג} שתילי זיתים קכ"ד ס"ק כ"ט בשם אחרונים, משנ"ב סק"מ.

^{כד} שתילי זיתים תכ"ב סק"ב. [ועי' שו"ת הרמ"ע מפאנו סי' כ"ה שג"כ סובר כהכנה"ג שאינו חוזר].

^{כה} משנ"ב תכ"ב סק"ד.

^{כו} מחזיק ברכה בשם זרע אמת, הובא בשערי תשובה ומשנ"ב שם.

והנה בשו"ע סי' ק"ז מבואר דהתחיל לשם חובה אין יכול להשלימו לנדבה, ועי' בביאור הלכה סי' ק"ח שהסתפק בהתחיל לשם תשלומין אם יכול להשלים לשם חובה, וצ"ל דהכא דמהני להשלים לשם שחרית היינו משום דתרוייהו תפלות חובה.

^{כז} שו"ע סי' קכ"ו ס"ד.

^{כח} שו"ע סי' קכ"ו ס"ג.

^{כט} חמדת ימים משמרת החודש פ"ב, פר"ח סי' ק"ח, שתילי זיתים שם ס"ק כ"א, משנ"ב שם ס"ק כ"ו.

נא. היה ראש חודש שני ימים ולא התפלל מנחה ביום ראשון של ר"ח ומתפלל ערבית בליל שני של ר"ח לתשלומין, ושכח להזכיר יעלה ויבא בתפלת התשלומין, אינו צריך לחזור.^פ

נב. שכח יעלה ויבא במנחה של ראש חודש, ובערבית כבר אינו ראש חודש נחלקו הפוסקים אם יתפלל ערבית שתים כיון שאינו משלים הזכרת יעלה ויבא בתפלת התשלומין, ועל כן יתנה שאם אינו חייב בתשלומין תהא תפלתו השניה נדבה^{פא}, אבל אם ראש חודש שני ימים וגם בערבית הוא ראש חודש מתפלל ערבית שתים ואין צריך להתנות^{פב}.

נג. ועל כן ראש חודש שחל ביום שישי ושכח יעלה ויבא במנחה, לא יתפלל שתים בערבית של שבת, כיון שאין משלים יעלה ויבא בתפלת התשלומין, ולהתנות שיהא נדבה אינו יכול כיון שאין מתפללים תפלת נדבה בשבת^{פג}.

הלל

נד. לאחר חזרת הש"צ קורים את ההלל בדילוג, ואין מברכים עליו^{פד}.
נה. ומנהגינו לאמרו כל הצבור יחד בקול רם ונעימה, ומפסוק אודך כי עניתני אומר הש"צ בקול רם כל פסוק והצבור כופלים אותו, וכשמגיע לברוך הבא אומר הש"צ ברוך הבא והצבור עונים בשם ה'^{פה}.
נו. בבלדי וחלק מקהילות השאמי נהגו לדלג אף מהללו את ה' כל גויים עד מן המיצר^{פז}, ויש מקהילות השאמי שלא נהגו לדלג פרק זה^{פז}.
נז. אחר קריאת ההלל אומר הש"צ קדיש תקבל^{פח}.

^פ פר"ח סי' ק"ח סק"ט הובא בשתילי זיתים סי' ק"ח ס"ק כ"א, ועץ חיים קנ"ג א'.

^{פא} שו"ע סי' ק"ח סי"א.

^{פב} שתילי זיתים שם ס"ק כ"ו, משנ"ב ס"ק ל"ד.

^{פג} זרע אמת ח"א סי' י"ב הובא במחזיק ברכה סי' ק"ח סק"י, וכ"פ שלמי צבור, שע"ת ס"ק י"ב, משנ"ב ס"ק ל"ו, בא"ח פ' משפטים סט"ז, כה"ח ס"ק נ"ה. [וכתב דלא כמאמר ס"ק י"ד וערך השלחן סק"ז ופתח הדביר סק"ט יפה ללב סק"ג שלא כתבו כן]. ובכיוצא בזה רמז בשתילי זיתים סי' ק"ח ס"ק י"ג להקשות ע"ד המג"א עיי"ש.

ומכל מקום לרווחא דמילתא יש לומר שיכוין לצאת מהש"צ בברכת מעין שבע לשם תשלומי מנחה, שאף על פי שהעיקר להלכה כמש"כ בשתילי זיתים סי' רס"ח שאין יוצא ידי חובה בברכת מעין שבע, וכן הסכימו האחרונים, מכל מקום באופן זה שאין יכול להתפלל ישמע הברכה לשם תשלומי מנחה להרויח דעת הסוברים שיכול לצאת ידי תשלומי מנחה בברכה מעין שבע.

^{פד} שו"ע סי' תכ"ב ס"ב.

^{פה} כ"ה ברמב"ם הלכות חנוכה פ"ג הי"ד (כגירסת הכת"י), ובכל התכאליל, וכן העלה בסידור כנסת הגדולה, וכן מובא בנחלת יוסף וסדור תפלת החודש עדן, [אמנם למעשה מנהג ק"ק עדן שאומר כל הפסוק וחוזרים אחריו].

^{פז} כ"ה ברמב"ם ובתכאליל, וכ"כ בסידור כנסת הגדולה, וכן מסרו הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ע בסיס ק"ק רדאע, הגר"א שמן שליט"א, וכ"ה מנהג ק"ק עדן כמובא בנחלת יוסף מנהגים סי' ג', ותפלת החודש כמנהג עדן.

^{פח} הגר"ש קורח שליט"א ק"ק צנעא, הגר"ש מחפור שליט"א, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר, הגר"ע בסיס שליט"א שכן מנהג ביצ'א ושרעב, וכן מסר הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ'א.

קריאת ההלל ליחיד

נח. שיטת הרמב"ם שבימים שההלל נאמר בדילוג אין היחיד קורא את ההלל כלל^פ, אולם מרן השו"ע פסק שאף המתפלל ביחיד קורא את ההלל בדילוג, וכן מנהגינו^צ.

נט. אף לשיטת הרמב"ם אין חשוב יחיד אלא כשהוא לבדו, אבל אם נמצא בתוך עשרה אף שאין אומרים עתה את ההלל הרי זה קריאה בצבור^{צא}, ויש אומרים שכל שאין אומר עם הצבור הרי זה יחיד^{צב}.

קריאת ההלל בעמידה

ס. מצות קריאת ההלל בעמידה^{צג}, לפי שהוא עדות שבח המקום ונפלאותיו ונסיו שעשה לנו, ומצות עדות בעמידה^{צד}.

סא. המנהג פשוט לעמוד בכל ההלל מתחילתו עד סופו^{צה}.

סב. כיון שמצות ההלל בעמידה אין לסמוך על דבר שאם ינטל אותו דבר יפול, שסמיכה זו חשובה כשיבה^{צו}.

הפסקה באמצע ההלל

סג. אין להפסיק בשיחה באמצע ההלל, אולם מותר להפסיק לשאול בשלום אדם שצריך לנהוג בו כבוד, ומשיב שלום לכל אדם.

סד. עשה צרכיו באמצע ההלל מן הדין מותר לברך אשר יצר בתוך ההלל אף באמצע הפרק^{צז}, אולם עדיף שיברך אחר ההלל^{צח}.

^פ כן המנהג כמש"כ מרן בשו"ע סי' תכ"ג ס"א, וכן העלו המנהג בתכלאל עץ חיים וסידור כנסת הגדולה, וזה אע"פ שאין זכר לאמירת קדיש תתקבל אחר ההלל ברמב"ם והתכאליל אף המאוחרים כמהר"י בשירי, מהר"י ונה, ומהר"י משתא, ואמנם הזכירו בתכאליל לומר קדיש אך לא קדיש בתרא שהוא קדיש תתקבל.

^פ ומכל מקום כתב הרמב"ם שאם התחיל היחיד בקריאת ההלל ישלים ויקרא בדילוג כדרך שקוראין הצבור. ובספר אגודת איזוב לרבי יצחק האיזובי (עמ' קצ"א) כתב בשיטת הרמב"ם 'ואם רוצה יקרא בדילוג כדרך שקורין בציבור', ומבואר שסובר שאין קפידא שיחיד לא יקרא, אלא שאינו חייב ואם רוצה לקרות הרשות בידו.

^צ כן העיד על המנהג בתכלאל מהר"י ונה (בכת"י המתפרסם בגליון זה, אולם בחלק מכתבי היד לא מופיעה תוספת זו שכן נהגו), ואמנם מהר"י בע"ח קנ"ג הביא המחלוקת ולא הכריע, אך העידו כל הרבנים שליט"א שהמנהג לאמרו אף ביחיד.

^{צא} חמדת ימים, פר"ח סי' תכ"ב, הובאו בשתילי זיתים סק"ח,

^{צב} כן מוכח מדברי מהריק"ש, וכ"כ בשו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' קט"ו.

^{צג} שו"ע סי' תכ"ב ס"ז.

^{צד} שתילי זיתים ס"ק י"ג, משנ"ב ס"ק כ"ח.

^{צה} הרבנים שליט"א.

^{צו} מג"א הובא בשתילי זיתים תכ"ב ס"ק י"ג.

סה. שהה באמירת ההלל אף אם שהה כדי לגמור את ההלל אינו חוזר לראש, אלא ימשיך ממקום שהפסיק^ט, ואין חילוק בין אם השהיה היתה מחמת אונס או רצון.

נשים

סו. נשים פטורות מקריאת ההלל שהיא מצוה שהזמן גרמא^פ.

הלל בבית האבל

סז. המנהג בהרבה מקהילות תימן לומר את ההלל בבית האבל בין בראש חודש בין בחנוכה^ק, ויש מקומות שנהגו שלא לאמרו בבית האבל^{קב}, ויש שנהגו שהאבלים בלבד נמנעים מלאמרו^{קג}.

סמך מן הכתובים לקריאת ההלל בראש חודש

ומצינו סמך לקריאת ההלל בר"ח שרמזו דוד במזמור הללויה הללו אל בקדשו (תהלים ק"ג) שיש בו י"ב פעמים הללויה כנגד י"ב חדשים ומשמע הללו אל בקדשו על קדוש החדש, ולכן כופלים פסוק כל הנשמה תהלל יה כנגד חודש הי"ג שבשנה מעוברת.

(שבלי הלקט כל בו סי' מ"ג בשם הגאונים, שתילי זיתים סי' תכ"ב סק"ו)

הטעם שקורים ההלל בדילוג

הטעם שקורים ההלל בדילוג לפי שאינו אלא מנהג, ועוד שראש חודש הוא יום כפרה וסליחה כמו שאנו אומרים בתפלת מוסף של ראש חודש זמן כפרה לכל תולדותם, ועל כן הרי הוא כראש

^ט כן מתבאר ממש"כ במשנ"ב סי' נ"א סק"ח בשם דרך החיים, ובבאור הלכה שם ד"ה צריך ליהזר, וסי' נ"ג ס"ג ד"ה אין לברך, לענין ברכת אשר יצר בין הפרקים, וה"ה להלל דמותו אף באמצע הפרק שדין אמצע הפרק בהלל בדילוג כדין בין הפרקים דפסוקי דזמרה.

^כ ע"י בביאור הלכה שם בשם הח"א שכתב כן לענין פסוקי דזמרה שימתין מלאמרם עד אחר התפלה, והבה"ל דחה שמא יצטרך עוד הפעם ויפסיד הברכה, אולם בהלל שזמן מועט הוא שפיר יש לומר כן.

^{כא} שו"ע סי' תכ"ב ס"ה.

^{כב} כמבואר במתני' סוכה ל"ח א', לענין ימים טובים שהאנשים חייבים בהלל, וכ"ש בהלל דר"ח שאינו אלא מנהג, וכ"כ מג"א תכ"ב סק"ה.

^{כג} מהרש"י הלוי בשם חמיו מהר"א הכהן דברי ש"ח עמ' רצ"א, שו"ת החיים והשלום סי' קמ"א, סדור כנסת הגדולה ח"א עמ' תש"ג, וכן מסרו הרבנים שליט"א מק"ק צנעא, הגר"ע בסיס שליט"א ק"ק רדאע, וכן יש שנהגו בק"ק שרעב, וכן מנהג ק"ק עדן כמובא בנחלת יוסף מנהגים סי' ג'. ועי' מש"כ בזה הגר"פ קורח שליט"א בספר בית מועד ח"א עמ' תק"מ תקמ"א.

^{כד} שתילי זיתים סי' קל"א ס"ק י"א העלה שיטת הפוסקים דאין אומרים הלל בבית האבל ובשם מג"א כתב דכחנוכה טוב שיאמר כל אחד בביתו, וכן מסרו על המנהג הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב. ומנהג ק"ק ביצ"א שבר"ח אין אומרים, אבל בחנוכה שהוא חיוב אומרים. הגר"י זכריה שליט"א.

ועי' שתילי זיתים סי' תכ"ב כתב שאם יש מקומות שנהגו לאמרו אין מוחין בידם, ונראה שרמזו בזה שיש חילוקי מנהגים בזה. [וכיוצ"ב כתבנו בהלכות חנוכה לענין המנהג לצאת על ידי קטן בהדלקת נ"ח].

^{כה} הגר"ע בסיס שליט"א, וצייין שהאבלים יוצאים החוצה מחדר התפלה בזמן אמירת ההלל. וכן יש שנהגו בק"ק שרעב שהאבל נמנע מלאמרו.

(שתילי זיתים שם)

קריאת התורה

ס. לאחר ההלל וקדיש תתקבל מוציאים ספר תורה ופותח החזן יהי ה' וכו' וקוראים בתורה ארבעה קרואים, הכהן קורא עד עולה תמיד, הלוי חוזר וקורא פסוק ואמרת להם עד רביעית ההין, השלישי קורא מעולת תמיד עד על עולת התמיד ונסכה, והרביעי קורא מובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו, ואחר הקריאה אומר העולה הרביעי קדיש.

סדר היום בשאמי

ס. בשאמי – אומרים ה' הושיעה מדלגים מזמור יענך ואומר החזן^{קד} שפתח ס"ת קדושת ובא לציון, ולאחריו שלשה מנהגים הם, יש נוהגים^{קה} לומר בית יעקב ומזמור של יום הושיענו עד אמן ואמן, ואחריו אומר החזן יהללו וכו' ומחזיר ס"ת להיכל ומתפללים מוסף, ואחר המוסף אומרים שיר של ראש חודש ברכי נפשי. ויש שנוהגים שמיד אחר חזרת ס"ת להיכל אומר החזן קדיש ומתפללים מוסף ואחר תפלת מוסף אומרים בית יעקב ושיר המעלות שיר של יום וברכי נפשי^{קי}. ויש נוהגים שאין אומרים בית יעקב ומזמור של יום כלל בראש חודש ובמועדים אלא אומרים ברכי נפשי בלבד לאחר מוסף^{קכ}.
ע. בראש חודש טבת יש נהגו לומר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד קודם מוסף אחר שיר של יום, ויש נהגו לאמרו אחר מוסף אחר ברכי נפשי^{קכ}.

^{קד} כן המנהג שהחזן אומר ובא לציון ולא הש"צ שהתפלל באותו יום, כמש"כ מהר"י צובירי זצ"ל, וכן מסרו על המנהג הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ"א, מנהג ק"ק שרעב.

^{קה} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"ע בסיס שליט"א שיש נהגו כן.

^{קי} הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר, יש שנהגו כן במחוז שרעב, יסוד למנהג זה לומר שיר של יום אחר המוסף יש לו סימוכין בתכאליל שקדמו למהרי"ץ שסידרו כל סדר היום מתהלה לדוד כולל שיר של יום עם שיר של ר"ח לאחר תפלת מוסף. [נוכנראה השתנה המנהג בק"ק צנעא לאמרו קודם מוסף עפ"י השו"ע וסידורי ספרד שהביאו לומר תהלה לדוד וובא לציון קודם מוסף וכפי שמובא מנהג זה בעץ חיים ממנהר"י צעדי זצ"ל].

וכן מנהג ק"ק ביצ"א שאומרים הכל אחר מוסף אלא להקדים מזמור ברכי נפשי לבית יעקב ושיר של יום, הגר"י זכריה שליט"א וציין שכ"ה בכל בו.

^{קי} שתילי זיתים סי' קל"ב ס"ק י"ב, סידור כנסת הגדולה, וכן מנהג ק"ק עדן כמובא בתפלת החודש עדן עמ' קי"ז.

^{קכ} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב.

עא. קודם המוסף חולצים התפילין, יש שנהגו לחלוץ קודם הקדיש^{קט}, ויש שנהגו לחלוץ תוך כדי הקדיש^ק, ויש שנהגו לחלוץ אחר הקדיש^{קיא}.

סדר היום בבלדי

עב. בבלדי – אחר קריאת התורה אומר החזן יהללו ומחזירים ספר תורה למקומו, והוא רחום ה' הושיעה אין אומרים מזמור יענך, ובא לציון וכו', [ויש שנוהגים שאומרו הש"צ שמתפלל מוסף^{קיב}], שיר של יום, חולצים התפילין, ואומרים מזמור של ראש חודש מזמור שירו לה' שיר חדש וה' מלך ירגזו עמים, לדוד אליך ה' נפשי אשא, וכו' עד לעולם ועד, ועומד הש"צ ואומר הקדיש קודם תפלת מוסף.

תפלת מוסף

עג. יש שנהגו שאת הקדיש שקודם מוסף אומר החזן שהוציא ס"ת^{קיג}, ויש שנהגו שאומרו הש"צ שמתפלל מוסף^{קייד}.

עד. נעימת המוסף כנעימת החולקט^{קטו}, אלא שנאמרת בנעימה^{קטז}.

עה. נתקבל המנהג לומר כתר בקדושת מוסף בכל קהילות תימן^{קיז}, ברוב הקהילות נהגו במוסף ראש חודש לומר 'ועמך' במקום 'עם עמך' שאומרים במוסף שבת ויום טוב, ויש שנהגו לומר נוסח אחד בר"ח שבת ויום טוב^{קיח}.

^{קט} הגר"ע בסיס שליט"א ק"ק רדאע, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר, ק"ק עדן.

^{קי} סידור כנסת הגדולה ח"א עמ' תקס"ב, וכן מסר הגר"פ קורח שליט"א על מנהג השאמי, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, וכ"ה מנהג ביצ"א הגר"י זכריה שליט"א, וכן נראה בסדור תפלת החודש עדן עמ' ס"ט [וכתב שם שמן הישר שלא לחלצן עד אחר אמירת יש"ר].

והנה במשנ"ב סי' נ"ו סק"ה כתב שלא לקפל הטלית והתפלין בעת אמירת הקדיש, ונראה שאין זה סותר למנהג זה שעד כאן לא אמר המשנ"ב אלא לקפל הטלית והתפלין שאינו צורך התפלה, ואין זה אלא עסק בעלמא שאין להתעסק בעת הקדיש, משא"כ חליצת תפלין שהוא לצורך התפלה שפיר דמי לחלוץ תוך כדי הקדיש, ועוד שמן הסתם בכוונה נמנעו מלחלוץ אחר הקדיש כדי שלא יהיה הפסק בין הקדיש לתפלת העמידה, ולחלוץ קודם קדיש לא רצו משום שיש להניח התפלין עד מוסף, וכיוצא בזה מנהגינו פשוט לחלוץ התפלין במוצאי תעניות בעת אמירת ק"ש ומקורו בדברי הגאונים הרי דשפיר דמי לחלוץ תפלין תוך כדי ק"ש וקדיש כל שנעשה לצורך התפלה.

ועוד שמפורש בפוסקים שיש להתיר חליצת תפלין בחזרת הש"צ שכ"כ בבאר היטב סי' ל' שמהרי"ל חלץ התפלין מיד אחר הקדושה, וכ"כ המשנ"ב סי' ל"א סק"ז לענין חוה"מ שיש נוהגים לחלוץ התפלין בחזרת הש"צ, ומקורו בדברי הפמ"ג סי' תרנ"א משב"ז סק"ז, והרי הפמ"ג הוא הוא שצווח בסי' ל"ד משב"ז סק"ב על הנוהגים להניח תפלין דר"ת בחזרת הש"צ, וע"כ לומר כמש"כ בספר תורת חיים סופר סי' תקנ"ה בביאור מנהג מהרי"ל שיש לחלק בין הנחת תפלין לחליצת תפלין שיש להתיר בחזרת הש"צ וה"ה לקדיש שהרי הקדיש נלמד מדין חזרת הש"צ. ונמצא שמנהגינו יש לו יתד בדברי הפוסקים ולא דבר ריק הוא.

^{קיא} מנהג זה הובא בעץ חיים בשם משנת חסידים, וכן מסר הגר"מ צובירי שליט"א שכך נהגו המדקדקים, מנהג ק"ק שרעב.

^{קיב} הגר"פ קורח שליט"א.

^{קיג} סידור כנסת הגדולה ח"א עמ' תקס"ב, הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ"א, וכן מסרו הגר"ע בסיס שליט"א והגר"א שמן שליט"א שיש נוהגים כן.

^{קיז} הגר"פ קורח [למנהג שהש"צ יורד לפני התיבה לתפלת מוסף מובא לציון], הגר"ע בסיס שליט"א והגר"א שמן שליט"א שכן מנהג הרוב, הגר"ח דחבש ד'מאר, ק"ק עדן.

^{קטו} הרבנים שליט"א.

^{קטז} הגר"פ קורח שליט"א, הגר"א שמן שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^{קיז} כ"ה בתכאלל מהר"י ונה, מהר"י משתא, ומהר"י צאלח, אע"פ שלא נזכר ברמב"ם ובתכאלל הקדמונים.

עו. אחר תפלת מוסף מנהג השאמי לומר ברכי נפשי שהוא שיר של ר"ח ק"ט, [ויש שנוהגים לומר כאן בית יעקב וסדר שיר של יום של אותו היום כמובא לעיל].

סדר שבת וראש חודש

עז. ראש חודש שחל להיות בשבת ערבית שחרית ומנחה מוסיף יעלה ויבא בתפלות שבת, ואין מזכיר שבת ביעלה ויבא קכ.

עת. ליל שבת ור"ח, בבלדי וחלק מהשאמי נהגו לומר אחר בר יוחאי פיוט שירו לאל נבוני קכא, ובשאמי יש שנהגו לומר פיוט זה בבוקר קודם ברוך שאמר קכב, ויש שנהגו לאמרו לפני קריאת ספר שני קכג, ויש שלא נהגו לאמרו כלל קכד.

עט. בשחרית קוראים שבעה בסדר הפרשה הקבועה לשבת זו, העולה שביעי אומר קדיש, ואומרים מזמור השמים מספרים קכה, ובבלדי יש שנהגו לומר מזמור שירו לה' שיר חדש קכו, ומוציאין ספר שני ומפטיר וביום השבת קכז.

פ. למנהג השאמי אומר המפטיר קדיש קכח, ולמנהג הבלדי אינו אומר קדיש קכט.

פא. ומפטירין השמים כסאי, ואף אם ר"ח גם ביום ראשון מנהג רוב קהילות תימן שאין מוסיפים פסוק ראשון ואחרון מהפטרת מחר חודש קל, ומקצת מן השאמי נהגו להוסיף פסוק ראשון ואחרון מהפטרת מחר חודש קלא.

ק"י מנהג ביהכנ"ס הרשב"א כ"צ (אלאוסטא) כמובא בסידור כנסת הגדולה, ושם נהגו לומר גם בשבת ויו"ט 'ועמך', מאידך בנחלת יוסף סי' ג', ובסידור תפלת החודש כמנהג עדן גם בר"ח הנוסח 'עם עמך' כשבת ויו"ט.

ק"ט מקורו בספר המנהיג, הטור, אבודרהם, וכ"ה בספר אגודת איזוב לרבי יצחק האיזובי, שו"ת הרמ"ע מפאנו סי' כ"ה שיש סמך לזה במדרש הנעלם (פ' וירא צ"ז ב'), וכן מנהג השאמי המפורסם כמובא בסידור כנסת הגדולה (ח"א עמ' רמ"א ושם הביא עוד מקורות לאמירתו בר"ח), וכן מנהג רוב השאמי, ויש שלא נהגו לומר ברכי נפשי, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר [אלא א"כ היה פנאי היו אומרים].

ק"ב שו"ע סי' תכ"ה ס"א.

קכא כ"ה בתכלאל עץ חיים מהדורת תרנ"ד, ועפ"י התפשט בכל קהילות הבלדי, אף שלא העלהו מהרי"ץ בסידורו. וכן נהגו בק"ק שרעב הגר"מ צובירי שליט"א, וכן מסר הגר"א אריה שליט"א שיש נוהגים כן.

קכב כ"ה בסידור כנסת הגדולה, וכ"ה מנהג ביצ'א הגר"י זכריה שליט"א, סידור פאר התפלה (ביצ'א), [וכ"ה בתכלאל מהר"י ונה שהעלה פיוט זה בשחרית כנ"ל].

קכג כ"ה מנהג השאמי ברדאע כפי שמסר הגר"ע בסיס שליט"א.

קכד הגר"ש קורח שליט"א שאין מנהג השאמי לאמרו, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר. בק"ק עדן נהגו לאמרו בשלחן השבת בנעימה מיוחדת.

קכה כן מנהג קהילות השאמי, ורבים מהבלדי כמו שמסרו הגר"פ קורח שליט"א [זולת אם יש שלשה ספרים שעל ספר ג' אומר מזמור שירון], הגר"א שמן שליט"א. והגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב מסר כי מנהגם בק"ק שרעב לומר מזמור ברכי נפשי.

קכז הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"ע בסיס שליט"א.

קכז תכלאל עץ חיים קנ"ז ב' וכן הוזכר המנהג בפשיטות בשאלת אנשי עדן לרבי יהושע הנגיד מובא בפ"י מהר"ס עדני פי"ד מהלכות תפלה עיי"ש.

קכח שתילי זיתים סי' רפ"ב ס"ק י"ג.

קכט תכלאל עץ חיים ח"א קס"ג א'.

קל כן מבואר בשתילי זיתים סי' תכ"ה ס"ב שהעלה הגהת הרמ"א שנוהגים שאין מוסיפים פסוק ראשון ואחרון מהפטרת מחר חודש, וכן מסרו הרבנים שליט"א מרוב קהילות, ואף בק"ק שרעב מסר הגר"מ צובירי שליט"א שעפ"י רוב לא נהגו להוסיף.

פב. ראש חודש אב שחל בשבת אין מפטירים השמים כסאי, אלא שמעו בשאמי וחזון
בבלד, קלב.

פג. ראש חודש אלול שחל בשבת מפטירין עניה סוערה קלב, מנהג השאמי שאין דוחים
הפטרות שבע דנחמתא משום הפטרה כל לקלד, ובבלדי נהגו להפטיר השמים
כסאי קלה.

פד. בברכות ההפטרה שלאחריה בקהילות הבלדי נהגו להזכיר ראש חודש בתוך
ברכת ההפטרה אבל לא בחתימה קלו, אולם בקהילות השאמי נהגו שאין מזכירים
ראש חודש בברכות ההפטרה כל לקלו.

פה. במנחה של שבת ברוב קהילות הבלדי לא נהגו להוסיף בסדר היום מזמור שירו
לה' וה' מלך ירגזו עמים קלה, ובמקצתם מוסיפים קלט.
פו. אחר חזרת מנחה של שבת אין אומרים צדקתך.

הסדרת התפלה

פז. דעת הרמב"ם ומרן השולחן ערוך שצריך להסדיר את תפלות ראש חודש קודם
אמירתם, דהיינו אמירת יעלה ויבא, וסדר מוסף של ראש חודש, וכן נהגו מלפנים

קלא הגר"ח דחבש שליט"א שיש נהגו כן בק"ק ד'מאר, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ'א, והגר"מ צובירי שליט"א שיש שנהגו כן בק"ק
שרעב.

קלב שתילי זיתים סי' תכ"ה סק"ה, מהרש"י הלוי דש"ח עמ' קצ"ד, [וכתב שיש חולקים מטעם שהשמים כסאי נזכרה בתלמוד, וכ"כ מהר"ל
קשת זצ"ל בהגהה לעץ חיים שלמנהג הבלדי מפטירין השמים כסאי], וכן מסר הגר"פ קורח שליט"א שהמנהג להפטיר חזון.
קלג שו"ע סי' תכ"ה ס"ב.

קלד כדברי השו"ע סי' תכ"ה ס"א, ושתילי זיתים שם סק"ה, והשמיט הגהת הרמ"א, וכמש"כ מהר"י צובירי זצ"ל בפרשה מפורשה ח"ג עמ'
שפ"ג, וכ"ה בתכלאל מהר"י ונה, ותכלאל מהר"י משתא, וכן מנהג ק"ק ביצ'א ושרעב. ואף בבלדי יש שנהגו כן כמו שמסר הגר"ש מחפוד
שליט"א,
קלה תכלאל עץ חיים ק"צ ב'.

קלו תכלאל עץ חיים ח"א ק"מ א' שכ"ה ברמב"ם ובתכאליל, ואמנם אין מפורש ברמב"ם שאינו מזכיר בחתימה, אך מהר"י נסמך על הבנת
הכס"מ בלשון הרמב"ם פ"ב מהל' תפלה הט"ו שכתב 'המפטיר בנביא מזכיר ראש חודש בברכה זו כדרך שמזכיר בתפלה, ופי' הכס"מ
דהיינו הזכרה בלא חתימה, וכגירסא זו ברמב"ם כן גירסת רוב כתי"י ובכללם רוב כתי"י תימן כמובא בשינויי נוסחאות מהדו' רמב"ם פרנקל,
אולם במקצת כתי"י הגירסא ברמב"ם שאף חותם מקדש השבת וישראל וראשי חדשים, וכ"ה בתכאליל העתיקים ומהר"י בשירי בכללם כמו
שהביא מהר"י צובירי זצ"ל בויצבר יוסף בר ח"ב פ"כ, ולא נזכר בתכאליל כשיטת הכס"מ ברמב"ם, וכן פירשו מהר"ח כסאר זצ"ל בשם טוב
שם ומהר"י צובירי זצ"ל את שיטת הרמב"ם אף לגירסת רוב כתי"י שסובר שאף חותמים בר"ח וכדברי התכאליל.

קלז כדברי מרן סי' רפ"ד ס"ב, כ"כ מהר"י צובירי זצ"ל בסידור כנסת הגדולה ח"א עמ' תע"ג, ונדפס מחדש בויצבור יוסף בר ח"ב פ"כ, וכן
נזכר המנהג בחכמי תימן שכ"כ בתכלאל מהר"י ונה ז"ל: ונהגו שלא להזכיר ענין ר"ח בהפטרה כלל, ובפירושו כתב וז"ל: ובברכת
ההפטרה שלשבת ור"ח מזכיר ענין ר"ח כן כתב הר"ם במז"ל, ובש"ע אמר אין צריך להזכיר ענין ר"ח כלל בברכת ההפטרה שלא נתחייב
היום בברכה זו לפי שאין ההפטרה לר"ח וכן בדפוסין לא נזכר ר"ח בברכת ההפטרה, וכן נהגו. ע"כ. [אמנם בתכלאל כתי"י ק הלשון קצר יותר
ולא הביא כלל דעת הרמב"ם אלא דברי השו"ע]. גם בתכלאל מהר"י משתא לא הביא הזכרה לראש חודש כלל, ומבואר שהמנהג שאין
מזכירים כלל. וכן הביא בסידור כנסת הגדולה שם לשון תכלאל מהר"י פת"ח וז"ל אם חל יום טוב או כפור להיות בשבת מזכיר ענין היום
בברכת ההפטרה כמו שמזכירו בתפלה אבל ראש חדש נהגו שלא להזכירו כלל ע"כ. וכן מסרו הרבנים שליט"א מקהילות השאמי שהמהג
שאיין מזכירים כלל.

קלח הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"א שמן שליט"א. [ואע"פ שנזכר מנהג זה בתכלאל מהר"י בשירי כמובא בתכלאל
קדמונים עמ' ק"ד].

קלט הגר"ע בסיס שליט"א והגר"א אריה שליט"א שיש שנהגו להוסיף.

כמובא בתכאליל, אולם בדורות אחרונים ברוב קהילות תימן לא נהגו בהסדרה בראש חודש כלל^{קמ}, מלבד מוסף שבת וראש חודש שיש שנהגו להסדירה^{קמא}.

הזכרת יעלה ויבא בברכת המזון

פ. בברכת המזון מזכיר יעלה ויבא בבונה ירושלים, ואם שכח ונזכר קודם שפתח בהטוב והמטיב, אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם^{קמב} אשר נתן ראשי חדשים לזכרון^{קמג}.

פ. ואם נזכר אחר שפתח בהטוב והמטיב אינו חוזר, כיון שאין היום מחוייב באכילת פת, ואף בהרחמן אינו מזכיר^{קמד}.

צ. התחיל הסעודה בראש חודש מבעוד יום ומברך ברכת המזון בלילה שכבר אינו ראש חודש, מזכיר יעלה ויבא בברכת המזון, כיון שהתחיל הסעודה בראש חודש^{קמה}.

צא. התפלל ערבית של מוצאי ראש חודש מבעוד יום, ולאחר מכן אכל פת אינו מזכיר בברכת המזון יעלה ויבא אע"פ שעדיין יום הוא שהולכים אחר תחילת הסעודה^{קמו}.

צב. ראש חודש שחל ביום ראשון, ואכל סעודה ג' מבעוד יום ומברך ברכת המזון במוצאי שבת כשכבר לילה, לדעת השתילי זיתים צריך להזכיר רצה והחליצנו ויעלה ויבא^{קמז}, לדעת הפעולת צדיק^{קמח} הדבר תלוי, שאם אכל כזית פת בלילה לכבוד ר"ח מזכיר שניהם, ואם לא אכל כזית פת בלילה אין מזכיר אלא רצה והחליצנו.

הזכרת יעלה ויבא בברכת המזון בראש חודש שחל להיות בשבת

^{קפ} ראה דברי מהר"י צובירי זצ"ל בסידור כנסת הגדולה (ח"ב סי' ט"ז מעמ' מ"ח) ונדמ"ח בספרו ויצבור יוסף בר (ח"א פ"י) שהעלה בפורטרוט כל השתלשלות המנהגים בזה. ושם הביא שמדברי מהרי"ץ בעץ חיים מבואר שאין מסדירין מוסף של ר"ח ואף אם חל ר"ח בשבת, כ"כ בשם טוב פ"ד מהלכות ברכות הי"ט שלא נהגו להסדיר בר"ח וסמכו על דברי הטור, וכן מסרו הרבנים שליט"א שלא נהגו להסדיר. וראה בענין זה מאמרו של הגר"פ קורח שליט"א בקובץ מראה הנרות עמ' ק"ה, וכן מאמרו של הגר"א אריה שליט"א בספר מעשה נסים עמ' נ' - נ"ב.

ואולם יש לציין מנהג ק"ק עדן שנהגו בליל ראש חודש להסדיר יעלה ויבא ותפלת מוסף של ראש חודש, כמובא בסידור כמנהג עדן עמ' שנ"ה.

^{קמא} כנסת הגדולה שם שכן מנהג ביהכנ"ס הרשב"א כ"ץ (אלאוסטא) בעי"ת צנעא.

^{קמב} שתילי זיתים סי' קפ"ח

^{קמג} שו"ע סי' תכ"ד.

^{קמד} כן מתבאר מדברי רבינו השתילי זיתים שהשמיט הגהת הרמ"א בסי' קפ"ח ס"ז.

^{קמה} שו"ע סי' קפ"ח ס"י.

^{קמו} שתילי זיתים סי' תי"ט סק"א בשם המג"א.

^{קמז} שתילי זיתים סי' קפ"ח ס"ק בשם הט"ז שם, ורמז לזה עוד רבינו בסי' תי"ט סק"א.

^{קמח} ח"ג סי' ל"ח.

צג. חל ראש חודש להיות בשבת מזכיר של שבת וראש חודש, ומקדים של שבת לראש חודש שתדיר ואינו תדיר תדיר קודם, הזכיר של שבת ולא הזכיר של ראש חודש, אם נזכר קודם שפתח בהטוב והמטיב אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, נזכר אחר שפתח בהטוב והמטיב אינו חוזר קמט.

צד. שכח להזכיר יעלה ויבא וגם לא הזכיר של שבת ונזכר קודם שפתח בהטוב והמטיב, כולל ראש חודש עם שבת ואומר ברוך אתה ה' אלהינו אשר נתן שבתות למנוחה וראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל וראשי חדשים, ואם פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש ברכת המזון ומזכיר שבת וראש חודש.

צה. שכח להזכיר של שבת בלבד, חוזר ואינו מזכיר של ראש חודש קי.

הזכרת ראש חודש בברכה מעין שלש

צו. בברכה מעין שלש מנהיגו להזכיר וזכרנו ה' אלהינו ביום ראש החודש הזה קיא, ואם שכח אינו חוזר קיב, ויש בבלדי שלא נהגו להזכיר ראש חודש בברכה מעין שלש קיג.

סגולה נפלאה להנצל מכל צרה וצוקה

מצאתי כתוב במכתבי קודש של הרב [האר"י ז"ל] במצרים, סגולה נפלאה מכל צרה וצוקה, כפרט בזמן המגפה, שמדת הדין מתוחה, לומר בכל ג' תפילות של ר"ח עלינו עד אין עוד, ישר והפוך ז"פ, ובפ"א יאמר אבגית"ן קרע שט"ן, ובפ"ב יאמר נגדיכ"ש, ובפ"ג יאמר בטרצת"ג חקבטנ"ע, ובפ"ד יאמר יגלפז"ק שקוצי"ת. (מ"כ הטעם, לפי שיהושע תיקן עלינו, והפיל עי"ז ז')

קמט שו"ע סי' קפ"ח ס"ח, ופירש בשתילי זיתים (ס"ק י"ד) שאף על פי שחייב באכילת פת ביום זה, חיוב זה משום שבת, וידי שבת כבר יצא.

קי שתילי זיתים סי' קפ"ח ס"ק ט"ו.

קיב שו"ע סי' ר"ח סי"ב, וכ"כ בעריכת שלחן שם סי"ז.

וראה בשתילי זיתים סי' ר"ח ס"ק כ' שלא גרס תיבות 'ה' אלהינו', ובפנים כתבנו את הנוסח המקובל בכל הסידורים.

קיג מג"א סי' ר"ח ס"ק י"ח, והובא במשנ"ב שם ס"ק נ"ח, וכ"כ בשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' פ"א, וכל דבריהם לא הוצרכו אלא לשבת ויו"ט שאם שכח להזכיר בברכת המזון חוזר, אבל בר"ח שאף בכהמ"ז אינו חוזר, פשיטא שאף במעין שלש אינו חוזר.

קיג כמשמעות הרמב"ם בהלכות ברכות (פ"ג הי"ג) ובתשובותיו (סי' קפ"ד) שאין מזכיר אלא שבתות וימים טובים, וכ"ה בתכלאל קדמונים, תכלאל מהר"י ונה, ותכלאל מהר"י משתא.

חומות יריחו, נגד ז' קליפות, ועי"ז ז' שמות דמ"ב, שהם לשבר כח הקליפות ז' של ז' חומות) אח"כ
יאמר על כן נקוה עד גמירא, ויכוין בס"ת מהרה" בתפארת "עוזך" ס"ת תכ"ה. אח"כ יאמר מזמור
ז' שגיון לדוד וכו'. וסיים הרב, ויודע אני שהוא מקובל, ונגע לא יקרב באהלו עכ"ל:

(פע"ח שער ר"ח פ"ג הובא בשתילי זיתים רס"י תכ"ב בשם החמדת ימים)

ברכת הלבנה

ברכת הלבנה

- א. הרואה לבנה בחידושה מברך אשר במאמרו ברא שחקים וכו', וטעם שתקנו על
חידוש הלבנה ברכה מיוחדת יותר משאר צבא השמים^{קנ"ד} מפני שבתנועתה רואים
את מעשה ה' וגבורתו יותר מכל הכוכבים, בכך שהיא מתנועעת ומסובבת את כל
הרקיע בכל חודש^{קנ"ה}.
- ב. יש גורסים בברכה פועל אמת שפעולתו אמת, והכוונה כלפי הקב"ה שבדין מיעט
הלבנה^{קנ"ו}, ויש גורסים פועל אמת שפעולתן אמת והולך על צבא השמים^{קנ"ז}.

מעלת ברכת הלבנה

- ג. בגמרא סנהדרין (מ"ב א') אמר ר' יוחנן כל המברך על החודש בזמנו כאילו מקביל
פני שכינה, כתיב הכא החודש הזה לכם וכתוב התם זה אלי ואנוהו^{קנ"ח}.
- ד. מסורה בידינו מהקדמונים כי מי שיקדש, הלבנה, מיום שקידשה שוב לא ידאג מן
הפורענות, "כירח יכון עולם" (תהלים פ"ט ל"ח) באותו חדש, וכן מובטח שאל יגזרו
עליו מיתה באותו חדש, וסימניך "וירחך לא יאסף" (ישעיה ס' ב')^{קנ"ט}.

^{קנ"ד} שתקנו בהם ברכה כשיגיעו לתחילת מזל טלה שמברכים עליהם עושה מעשה בראשית.

^{קנ"ה} שתילי זיתים תכ"ו סק"א.

^{קנ"ו} כן פירשו תר"י בברכות.

^{קנ"ז} טור סי' תכ"ו.

^{קנ"ח} גמרא סנהדרין מ"ב א', ילקוט שמעוני שמות (רמז קפב).

^{קנ"ט} חמדת ימים משמרת החודש פ"ה, הובא בעץ חיים.

כתבו תלמידי רבינו יונה (ברכות כ"א א' מדה"ר):

כל המברך על החודש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה, מפני שהקב"ה אע"פ שאינו נראה לעין נראה הוא על ידי גבורותיו ונפלאותיו כענין שנאמר אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע כלומר אף על פי שאתה מסתתר אתה הוא אלהי ישראל שעשית עמהם כמה נפלאות ואתה מושיע בכל עת ובכל שעה ועל ידי תשועתך רואים אותך בני אדם ואתה מתגלה להם ומכירי אותך וג"כ בכאן ע"י מה שמחדש החדשים הוא מתגלה לבני אדם והוא כאלו מקבילין פניו. מורי הרב נר"ו:

מאמתי מברכים

ה. דעת הרמב"ם שמיום שנראית הלבנה בחידושה מברכים עליה, ואף בלילה הראשון^{קס}, כיון שהברכה על חידושה של הלבנה היא^{קסא}, אולם דעת רבינו יונה שאין לברך עליה עד שיהא ראוי ליהנות מאורה, ואין ראוי ליהנות מאורה אלא עד שיעברו שלשה ימים, וכן יש שנהגו בקהילותינו^{קסב}, ועל פי הקבלה אין לברך עליה עד שיעברו שבעה ימים^{קסג}, וכן כתב מרן בשו"ע שאין לברך עליה עד שיעברו שבעה ימים^{קסד}.

ו. והכריעו הפוסקים^{קסה} שבימות החול אין לברך עד שיעברו שבעה ימים, אולם אם חל מוצאי שבת אחר שלשה ימים קודם שעברו שבעה ימים יש לברך ולא יחמיץ המצוה, וכן נהגו בכמה מהקהילות^{קסו}. ויש שנהגו לחלק בין ימות החמה לימות

^{קס} כ"כ הגור אריה ס"י תכ"ו הובא בעץ חיים, אולם בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' רס"ד) כתב מהרי"ץ בד' הרמב"ם שאין מברך עליה אלא עד שיעברו עליה ג' ימים כיון שאינה ראויה לאורה, וכשיטת רבינו יונה, וכבר תמה על זה מהרש"י הלוי זצ"ל בהגהותיו שהרי מפורש ברמב"ם שמברך עליה בלילה הראשון.

^{קסא} כן פירשו הגור אריה והברכי יוסף ס"י תכ"ו בד' הרמב"ם.

^{קסב} הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^{קסג} כ"כ הבי"ב בשם רבי יוסף גיקטיליא, וכן העלה בתלאל מהר"י משתא ומהרי"ץ בעץ חיים כשיטה זו, והוסיף בשם החמדת ימים שאף אם חל מוצאי שבת קודם שבעה ימים ממתנינים ומברכים בחול, ודע שאף על פי שבתשו' (ח"ג סי' רס"ד) כתב מהרי"ץ לפרש בד' הרמב"ם שיש לברך אחר שיעברו ג' ימים עליה, [והובא בתורת חכם ושושנת המלך], יתכן שאין הכרח מדבריו בתשובה שכוונתו לנהוג למעשה לברך אחר שלש ימים שאינו אלא דיון בפירוש דעת הרמב"ם, ולמעשה הכריע בע"ח כן על פי הקבלה שאין לברך אלא לאחר שבעה. והגר"מ צובירי מסר שכן מנהגם בק"ק שרעב שאין מברכים לעולם אלא אם עברו שבעה ימים.

^{קסד} וכתב מהרי"ץ בעץ חיים בשם אהל יעקב (סי' ס"ז) שאין כוונת הר"י גיקטיליא ומרן לעיכובא אלא במקום דאפשר, וכיוצא בכתב בערך ש"י ס"י תכ"ו שבדיעבד אם בירך עליה קודם שבעה יצא לכו"ע.

^{קסה} שתילי זיתים תכ"ו ס"ק כ"ד בשם הלבוש והט"ז, והטעם שלכאור' נטה בשתילי זיתים מדעת מרן, נראה שפירש בדעת מרן שאין זה אלא למצוה מן המובחר, וכשם שכתב מרן לשון זה שאין מברכים אלא במוצאי שבת, ואין זה אלא למצוה מן המובחר, ועל כן אין עדיפות לד' ימים על מוצ"ש ששניהם אינם אלא למצוה מן המובחר, וזריזות המצוה עדיפא. [ועוד יש לצרף דעת כמה מן הראשונים שכתבו דלכתחילה יש לברך קודם שיעברו שבעה ימים לאפוקי נפשינ מפלוגתא, והם רבינו ירוחם שבלי הלקט כל בן].

^{קסו} וכן יש שנהגו בק"ק שרעב.

הגשמים, שבימות החמה ממתינים לעולם עד שיעברו שבעה ימים שלמים, ובימות הגשמים שיש לחוש שיפסידו הברכה, אם חל מוצאי שבת אחר שלשה ימים מברכים אף שלא עברו שבעה ימים^{קס}. ויש שנהגו שבימות הגשמים אין ממתינים אף למוצאי שבת ומיד אחר שעברו ג' ימים מברכים^{קסח}.

ז. נתכסית הלבנה בעבים, אם הוא ענן עב שאין אורה ניכר אין מברכים עליה, אבל ענן דק שאורה ניכר על גבי הקרקע, מברכים עליה^{קסט}.
ח. התחיל לברך ונתכסתה בעבים גומר הברכה, אבל אם יודע שתתכסה באמצע הברכה לא יברך^{קע}.

עד מתי מברכים עליה

ט. מברכים ברכת הלבנה עד שיעברו חמשה עשר יום ממולד הלבנה, ומיום י"ו אין לברך, ולא דוקא חמשה עשר יום שלמים אלא כל שעבר חצי מכ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים אין לברך^{קעא}.

זמן הברכה

י. לכתחילה אין מברכים ברכת הלבנה אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים^{קעב}. וכתב במגיד מישרים (שיר השירים) וסימן זה יהיה בידך בחודש שתברכו ברכת הלבנה במוצאי שבת תמצאו הצלחה, וכשתתכסה ותתעלם ולא יוכלו לברך אותו החדש לא יהא מוצלח ודוק ותשכח^{קעג}.

יא. אולם לא ימתין למוצאי שבת אלא אם מוצאי שבת שהוא ליל ראשון קודם י"א בחודש, אבל אם יהיה י"א בחודש לא ימתין למוצאי שבת אלא יברך בחול.

^{קס} כ"כ בסידור כנסת הגדולה מהדו"ח. קרוב לזה כתבו הגר"פ קורח שליט"א, והגר"א שמן שליט"א, שבד"כ ממתנינים שבעה ימים, אך במקום שיש חשש שיפסיד הברכה יברך קודם שבעה.

^{קסח} הגר"ע בסיס שליט"א ק"ק רדאע, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ"א, וכן מנהג ק"ק עדן, ומקור חילוק זה בדברי הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא סו"פ תפלת השחר שכתב להתיר לברך אחר שלשה ימים בימי הגשמים.

^{קסט} מג"א הובא בשתילי זיתים סי' תכ"ו סק"ב, וכן מסרו הרבנים שליט"א שכן המנהג.

^{קע} מג"א הובא בשתילי זיתים סי' תכ"ו סק"ב.

^{קעא} מרן בשו"ע תכ"ו ס"ג סתם שמברכים עליה עד י"ו מיום המולד ואין י"ו בכלל, והרמ"א הביא דברי מהרי"ל דהיינו חצי מכ"ט י"ב תשצ"ג, ומדברי המג"א ס"ק י"ב נראה שהבין בדברי מרן שחולק ע"ד הרמ"א וסובר שיש לקדש עד שיעברו ט"ו שלמים, וכך נקטו בדעת מרן המאמר ס"ק ג, חכמת שלמה, משנ"ב ס"ק י"ז, אולם מדברי מרן בבית יוסף שהביא דברי מהרי"ל הללו בסתם על דברי הטור משמע דס"ל דלשון עד י"ו מתפרש שפיר כדברי מהרי"ל דהיינו עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג, וכן דעת רבנו השתילי זיתים שהעלה דברי הרמ"א, וכן מתבאר בדברי הלבוש ס"ד שהעלה לשון הטור ומרן והסמך לזה דברי הרמ"א, וכן פירשו בדעת מרן בספר יהושע סי' י"ד, וערוך השלחן סי"א.

^{קעב} שו"ע תכ"ו ס"ב. ואף עפ"י הסוד יש טעם לברך דוקא במוצאי שבת כמו שכתב בכף החיים (ס"ק כ"א) בשם פרי עץ חיים בשם מהר"ו שהטעם לזה לפי שאז נחרב הבית והלכה השכינה בגלות לכן אנו אומרים שעתידין להתחדש כמותה הרי ביום שנחרב אנו מבשרין חידוש ישראל והשכינה. ע"כ.

^{קעג} והובא במג"א סק"ב, שתילי זיתים סק"ז.

יב. אין לברך אלא בלילה בעת שהלבנה זורחת וזריחתה ניכרת על גבי הארץ ונהנים מאורה קע"ד.

יג. אין לברך בליל שבת או בליל יום טוב כיון שעדיף כבוד שבת כלה מלכתא וקדושת יום טוב מהקבלת פני לבנה, ואין מערבין שמחה בשמחה קע"ה, ויש בזה טעמים נוספים על פי הסוד קע"ו, ומכל מקום אם אירע ולא בירך עד יום ט"ו שחל להיות בשבת, יברך בליל שבת ולא יחמיץ המצוה קע"ז.

יד. אבל (ר"ל) לא יברך תוך שבעת ימי אבילותו, ואם על ידי שימתין אחר השבעה, יגיע ליום י"א בחודש לא ימתין אלא יברך בתוך השבעה קע"ח.

ברכת הלבנה בחודשי תשרי אב וטבת

טו. בחודש תשרי מנהגינו שלא לברך ברכת הלבנה עד מוצאי יום הכיפורים, לפי שהם ימי דין ואימה ואינו שרוי בשמחה קע"ט.

טז. בחודש אב אין מברכים ברכת הלבנה עד מוצאי תשעה באב ק"פ, מפני ששרויים באבילות קפ"א, ומנהגינו לברך במוצאי תשעה באב אף על פי שעדין שרויים בתענית קפ"ב.

יז. יש שנהגו שלא לקדש הלבנה בחודש טבת עד מוצאי תענית עשרה בטבת קפ"ג.

הנדלה וברכת לבנה

קע"ד רמ"א סי' תכ"ו ס"א, והעלהו בשתילי זיתים.

קע"ה לשון שו"ת הרמ"ע מפאנו סי' ע"ח, ורמז לו המג"א ושתילי זיתים ס"ק י"ב והובא בעץ חיים, ועיקר טעם שאין מערבין שמחה בשמחה הובא בלבוש והעלהו בשתילי זיתים ס"ק י"ב.

קע"ו ע"י בשתילי זיתים ס"ק י"ב בשם הרדב"ז, וציין גם לרמ"ע מפאנו והריקאנט.

קע"ז חמדת ימים, פרי חדש, מג"א, שתילי זיתים ס"ק י"ב, עץ חיים, משנ"ב ס"ק י"ג.

קע"ח מג"א סק"ד, הובא בשתילי זיתים תכ"ו סק"ט, עץ חיים קנ"ט א'.

קע"ט כ"כ הרמ"א תכ"ו ס"ב והעלהו בשתילי זיתים וכן הובא המנהג בתכלאל מהר"י ונה, ומהר"י משתא עמ' פ"ו. ואע"פ שבשתילי זיתים סק"י העלה דברי הלבוש שאפשר לברך קודם יוה"כ שהרי היא מצוה ואולי תכריע, ופוק חזי מאי עמא דבר, ומשמע שלא היה המנהג ברור שלא לקדש עד מוצאי יוה"כ, וכן בעץ חיים כתב שהרבה פוסקים מתירים ומשמע שדעתו נוטה שאפשר לברך קודם יוה"כ, מ"מ בדורות האחרונים המנהג פשוט בכל המקומות שאין מברכין עד מוצאי יוה"כ.

קפ" בשתילי זיתים סי' תכ"ו ס"ב אע"פ שהעלה הגהת הרמ"א שכתב שאין לקדש במוצאי התענית, כתב בס"ק י"א שהפר"ח מתיר והביא דברי כנה"ג שכתב שהמנהג בירושלים ושאר מקומות לקדש במוצאי ט"ב, וכן העלו המנהג בתכלאל מהר"י משתא עמ' פ"ו, וכן כתב מהר"י ונה שכן שמע. וכן המנהג בכל קהילות תימן.

קפ"א שתילי זיתים סק"ח. ולשון מהר"י ונה: וכיון שבא ר"ח אב ריע מזליה דבר נש ולבו דואג עליו ומעשרה ימים ואילך אחר התענית לבו מתנחם מעט והוא שמח שזוכר הנחמות.

קפ"ב וכן משמע בשתילי זיתים סי' תכ"ו ס"ק י"א שכתב שלא לברך בלא מנעל, ולא הזהיר לטעום קודם הברכה.

קפ"ג כן כתב מהר"י צובירי זצ"ל בסידור כנסת הגדולה (ח"א עמ' תקע"ז), וכן הובא מנהג זה בערך לחם למהריק"ש שכתב בטעם הדבר שהוא שמחה שעבר הצום ונסו יגון ואנחה, וע"י שו"ת לב חיים ח"ב סי' קס"א מש"כ בד' מהריק"ש.

אולם מדברי מהר"י ונה, מהר"י משתא, השתילי זיתים, ועץ חיים, שהעלו המנהג לענין חודש אב ותשרי ולא הזכירו מענין חודש טבת, משמע דלא שמיע להו מנהג זה, וכן מסר הגר"פ קורח שליט"א שלא נהגו להמתין עד מוצאי עשרה בטבת.

יח. כשמקדשים הלבנה במוצאי שבת או מוצאי כיפור במקומות שנהגו להבדיל בבית הכנסת מבדילים קודם ברכת הלבנה קפ"ד, במקומות שלא הבדילו בבית הכנסת בירכו הלבנה קודם ההבדלה שמבדילים בביתם קפ"ה.

החייבים בברכה

טו. החייבים בברכה הם אנשים מגיל י"ג ויום אחד, קטן שהגיע לגיל חינוך ראוי לחנכו לברך קפ"ו.

כו. נשים פטורות אף על פי שרשאות לקיים כל מצות עשה קפ"ו, מצוה זו אין להם לקיים כיון שהם גרמו את פגם הלבנה קפ"ח. והפוסקים כתבו עוד טעמים בדבר שאין להם לברך ברכה זו קפ"ט.

כז. סומא יש אומרים שיכול לברך ברכת הלבנה קצ"א, ויש אומרים שכל שאינו רואה את הלבנה אינו יכול לברך עליה קצ"א, ועל כן אין לסומא לברך בעצמו אלא יבקש מאחר שיוציאו ידי חובה קצ"ב.

עמידה

קפ"ד כ"ה בסידור כנסת הגדולה, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"י זכריה שליט"א.

קפ"ה כן מסרו רוב הרבנים שליט"א שלא נהגו להבדיל קודם.

קפ"ו משנ"ב תכ"ו סק"א.

קפ"ז הנה לשון מג"א: נשים פטורות דמ"ע שהז"ג הוא ואע"ג דהם מקיימות כל מ"ע כגון סוכה מ"מ מצוה זו וכו'. אולם בשתילי זיתים השמיט מלשונו של המג"א ב' דברים, א' מש"כ שהיא מ"ע שהזמ"ג, ב' הדוגמא שהביא מסוכה, וסתם וכתב שמקיימות כל מצות עשה, ויתכן שסובר רבינו שאין זו מצות עשה שהזמ"ג כיון שאין הברכה אלא על חידושה וכמש"כ בחכמת שלמה להקשות על דברי הפוסקים שכתבו שהיא זמ"ג, ומש"כ שמקיימות כל מ"ע לפי"ז קאי על מ"ע שחייבות בהם, ולא על מ"ע שהזמ"ג, ובוזה ניהא מה שלולא שגרמו הפגם היו מברכות כיון דלאו זמ"ג היא, עוד י"ל דאף אי נימא דזמ"ג היא, מ"מ הכא שאין בלשון הברכה וציונו, שפיר דמי לברך אע"ג דהזמן גרמא, וכמבואר במג"א סוס"י רצ"ו בד' הרא"ש, וכ"ה שיטת רבינו השתילי זיתים סי' תקפ"ט שהעלה טעם זה בלבד, ועל כן הוצרך לטעם שגרמו הפגם ולכן אין להם לברך.

קפ"ח כ"כ מג"א רס"י תכ"ו בשם השל"ה, והובא בשתילי זיתים סק"ב. וביאור ענין זה בשל"ה (שער האותיות אות ק) וז"ל: אשר נראה בעיני שמטעם זה מתרחקים הנשים ממצוה זו, אף על פי שמקיימין הרבה מצות עשה שהזמן גרמא, כגון שופר ולולב, ולא ראינו מעולם נשים מקיימות קידוש הלבנה, אף שהן נזהרות בכל התפלות, מפני שפגם הלבנה גרמה האשה הראשונה דהיינו חטא חוה, ומתרחקים מפני הבושה. אף על פי שמצאו להם תיקון אחר כך, שנתקנו בעגל שלא חטאו ולא שמעו להנחש הקדמון שהוא השטן הוא היצר הרע, ועל כן ניתן ראש חודש להנשים שיהיו משמרות אותו יותר מהאנשים, וכדאיתא בפרקי ר' אליעזר (פרק מ"ד) והובא בטור אורח חיים סימן תי"ז. מכל מקום האשה היא סיבה ראשונה שבא המסית לעולם, ואחר כך החזיקו אותו האנשים בעגל, ועדיין לא נטהרנו, ולפעמים פגום ולפעמים מלא. ע"כ. וליישב שיטה זו עם מה שאמרו חז"ל (חולין ס' ב') שהקב"ה הקטין הלבנה עבור מה שאמרה אין שני מלכים משמשים בכתר אחד, כתב בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' ט"ו עפ"י"ד הלב אריה (חולין ס' ב'), דע"י חטא עץ הדעת, לא היה אפשר להגדיל אור החמה, ועל כן מוכרח היה למעט אור הלבנה,

קפ"ט בשו"ת שלמת חיים ח"א סי' רנ"ט פי' שכיון שמצוה זו נוהגת בחוץ לקבל פני שכינה, אין להם לקדש משום כל כבודה בת מלך פנימה, ועוד טעמים בישועות יעקב סי' תכ"ו, ושו"ת מהר"ם שיק סי' צ'.

קצ" שו"ת מהרש"ל הובא במג"א, וכ"פ בשתילי זיתים סק"ב, ובסי' תרע"ה ס"ק ט"ו,

קצ"א ערך לחם למהריק"ש, שו"ת רדב"ז סי' שמ"א, שו"ת ר' יעקב מליסא סי' ז'.

קצ"ב ביאור הלכה סי' תכ"ו ס"א ד"ה ונהנין.

כב. ברכת לבנה נאמרת בעמידה, מפני שהיא כהקבלת פני שכינה, ויש המפרשים שטעם העמידה בברכה זו מפני שהיא כעדות על הקדוש ברוך הוא שברא את העולם, ובעדות יש לעמוד כמו שנאמר ועמדו שני האנשים, ועוד מפרשים שטעם העמידה משום שנאמר והיה "לכם" לציצית וכל מצוה שנאמר בה "לכם" מצותה מעומד, והם ששה וסימנם על"ץ של"ם ע"זמר ל'בנה בחידושה צ'יצית ש"זפר ל'זלב מ'ילה כי באלו הוא כתיב לכם ולמדו בגזירה שוה לכם' לכם מ'לכם' הכתוב במצות ספירת העומר שהיא נאמרת בעמידה שנאמר מהחל חרמש בקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה.

שלא לברך תחת הגג

כג. אין לברך תחת גג, כיון שברכת הלבנה כהקבלת פני שכינה היא, אינו דרך כבוד לקבלה בתוך הבית אלא צריך לצאת לכבודה מחוץ לבית וק"צ^ד, וכן המנהג ק"צ^ד. אולם באופן שאי אפשר לברך בחוץ משום ששרויים בין הגויים, וכל כיוצא בזה יש לברך בבית ק"צ^ה, ויברך דרך פתח הפתוח או דרך חלון, ולכתחילה יהיה החלון פתוח, אך גם אם החלון סגור בזכוכית מן הדין יכול לברך כל שרואה את הלבנה בבירור דרך הזכוכית ק"צ^ו.

מצוה לברך עליה ברוב עם

כד. מצד עיקר הדין יכול לברך ברכת הלבנה ביחיד ק"צ^ז, ומכל מקום מצוה לברך על הלבנה ברוב עם, ולכתחילה יש לברכה בעשרה, ואם אין עשרה יברך בשלשה, שאף שלשה חשוב רוב עם ק"צ^ח.

כה. ומנהגינו שאם נזדמן לו לברך על הלבנה מברך עליה אף ביחיד ואינו ממתין לברך עליה בצבור ק"צ^ט, משום שזריזין מקדימין למצוות עדיף ממעלת ברוב עם^י.

^{קצ"ג} שתילי זיתים ס"ק כ"ה בשם הלבוש, והוסיף בזה בשתילי זיתים דלפי טעם זה העושה היפך זה שבקה לחסידותיה, (ביטוי זה עפ"י הגמרא שנהדרין ק"י ב'), ומשמע מדבריו שהיו שלא דקדקו בזה.

^{קצ"ד} הרבנים שליט"א.

^{קצ"ה} שתילי זיתים שם בשם המג"א.

^{קצ"ו} משנ"ב תכ"ו ס"ק כ"א, ושער הציון ס"ק כ"ה.

^{קצ"ז} פרי חדש סי' תכ"ו הובא בשתילי זיתים סק"ב, עץ חיים, וביאור הלכה ד"ה אלא.

^{קצ"ח} ביאור הלכה שם בשם החיי אדם כלל ס"ח סי"א שהוכיח ממנחות ס"ב א' דשלשה חשוב רוב עם, [וכן מבואר בהגהות הרמ"ך פ"א מברכות הי"ב, והובא בכס"מ שם, ובפסקי ריא"ז ברכות פ"ו ה"ה אות ב' והובא בשלטי גבורים].

^{קצ"ט} כן מסרו על המנהג הגר"א שמן שליט"א שכן נהג מר אביו מהר"ר יוסף שמן זצ"ל, הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ש מחפור שליט"א, הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א, ומנהג זה מצוי היה בעי"ת צנעא שבדורות האחרונים לא התאספו הציבור לתפלה בכתי כנסיות במוצאי שבתות.

^י כן נראה טעם המנהג, וכפשט הסוגיא בר"ה ל"ב ב' דזריזין מקדימין עדיף מברוב עם.

כו. אם הוא לא התפלל ערבית והצבור כבר התפללו ומברכים ברכת הלבנה יברך עם הצבור משום ברוב עם ואחר כך יתפלל ערבית^{רא}.

סדר אמירתה

כז. מנהגינו שהרב או החזן אומר ברכה זו בקול רם והצבור יוצאים על ידו בשמיעה^{רב}, או שאומרים עמו בלחש^ג, ומסיימים לפניו שלש תבות כדי שיענו אמן. כח. לא נהגו שהמברך יסדיר לעצמו את הברכה קודם שאומרה בצבור בקול רם אע"פ שמברך בעל פה^ד.

כט. המנהג הרווח לעמוד כנגד הלבנה^ה, ויש שנהגו לצדד פניהם לרוח שמתפללים אליה^ו.

ל. מיישר רגליו כדרך תפילת י"ח^ז, ותולה עיניו בלבנה ומברך, ולא יסתכל אלא קודם שמברך, אבל אחר שהתחיל לברך אסור לו להסתכל בה עוד^ח, ויש מתירים להסתכל בה בכל שעת הברכה.

לא. אחר הברכה אומרים הצבור יחד עם הרב^ט שלש פעמים סימן טוב תהא לנו ולכל ישראל^י, ואומרים ברוך יוצריך ברוך עושיך ברוך קוֹנֵיך ברוך בִּזְרֵאִיך, והם

^{רא} חמדת ימים הובא בעץ חיים, וכ"כ בספר אשל אברהם בוטשאש מהדו"ת סי' רל"ו, ומבואר שסוברים דמעלת ברוב עם עדיפא על מעלת תדיר, וכן כתב הגר"ח פלאג"י במועד לכל חי סי' ה' סי"ב לענין ספירת העומר ברוב עם קודם תפלת ערבית, וכ"פ בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' צ"ט, ושו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' נ"ו. [אולם עי' בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' ש"י וח"ב סי' רמ"ח שהביא עובדא מהשאג"א דתדיר עדיף].

^{רב} הגר"ש קורח ק"ק צנעא, הגר"א שמן שליט"א ק"ק צנעא, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ"א.

^ג הגר"פ קורח שליט"א ק"ק צנעא, הגר"ש מחפוד שליט"א, והגר"ע בסיס שליט"א והגר"א אריה שליט"א מסרו שיש נוהגים כך ויש נוהגים כך.

^ד כשם שלא נהגו להסדיר תפלות ראש חודש כדלעיל, ולד' מרן השו"ע שפסק להסדיר בר"ח כתב במחצית השקל סי' ק' שיש להסדיר גם ברכת הלבנה קודם אמירתה, והובא במשנ"ב שם סק"ב, ויש חולקים שאין דין הסדרה אלא בתפלות ולא בברכות, עי' תורת חיים סופר שם, ועי' עוד יוסף חי (פרשת יתרו ס"ט) דמ"מ למנהגינו שהש"צ אומר בקו"ר והצבור בלחש אין צריכים הצבור להסדיר, ודי במה שיסדיר הש"צ.

^ה הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"א שמן שליט"א והגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב. וזה כמשמעות מסכת סופרים שהובא בשו"ע תכ"ז ס"ב שתולה עיניו ומברך כנגדה.

^ו הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א. מקור למנהג זה בספר יסוד ושורש העבודה (שער ט' פ"א) וסידור אוצר התפלות שכתבו להתפלל לצד מזרח, ועי' שו"ת לבושי מרדכי תנינא סי' קי"ז שתמה על זה דהרי מלשון מסכת סופרים והשו"ע וכתב שאולי מפני החשש שכתב הש"ה יכרע ללבנה בעת שרוקד אין מברכים כנגדה.

^ז תכלאל עץ חיים בשם חמדת ימים.

^ח של"ה שער האותיות הובא במג"א ואליה זוטא ומשם בשתילי זיתים ס"ק י"ג, עץ חיים קנ"ח ב'. [ואמנם בשכ"ג כתב בדעת החרדים (פ"ב אות ה') שיותר להסתכל בה בכל שעת הברכה, אך החרדים לא כתב אלא שבספר שושן סודות בשם רבינו מאיר הלוי כתב שאסור להסתכל בלבנה והחמיר בזה מאוד, ולא הזכיר כלל היתר להסתכל בשעת ברכה, ומ"מ בא"ר סק"א כתב שמלשון מסכת סופרים ותולה עיניו בה משמע שמסתכל בה בכל שעת הברכה].

^ט יש שנהגו שמכאן אומרים הצבור בקול רם עם הרב, ויש שנהגו אף בכל הסדר שהרב אומר בקול רם והצבור עמו בלחש.

^י והמנהג בהרבה מן המקומות שמסימן טוב הצבור אומרים בקול רם יחד עם החזן. והגר"ע בסיס שליט"א כתב כי המנהג היה אחר שגמר אמירת תפל עליהם וגו' ישר והפוך אומרים ביחד דוד מלך ישראל חו"ק וכו' ועתה התחילו לנהוג מסימן טוב וכו'.

- ראשי תיבות יעקב, מפני שהלבנה סימן ליעקב שנקראת המאור הקטן ויעקב נקרא גם כן קטן^{יא}, ועוד שהיא סימן לבניו שיתחדשו כמותה^{יב}.
- לב. ומרקדים כנגדה על ידי הגבהת רגליהם כדרך שעושים בקדושה שלש פעמים, ואומרים כשם שאנו מרקדים [וי"ג רוקדים^{יג}] כנגדיך ואין אנו יכולים ליגע בך, כך אם ירקדו כנגדנו להזיקנו לא יוכלו ליגע בנו, תפול עליהם אימתה וכו', כאבן ידמו וכו', וחוזרים סדר זה שלש פעמים.
- לג. הטעם שמרקדים כנגדה הוא משום שהריקוד הוא סימן לשמחה בזמן הקבלת השכינה^{יד}.
- לד. ואומרים דוד מלך ישראל חי וקיים ג"פ, אמן ג"פ, סלה ג"פ, לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי, שיר למעלות אשא עיני וכו', הללויה הללו וכו', קול דודי וכו' עד מציין מן החרכים.
- לה. בסיום הסדר אומרים רבי חנניא וכו' וקדיש על ישראל, ואחר כן^{טו} מנער כל אחד שולי בגדיו שלש פעמים^{טז}, ויש שנהגו לנער קודם הקדיש^{יז}, ויש שלא נהגו בניעור הבגדים כלל^{יח}.
- לו. אחר הקדיש רבים נהגו לומר שלום עליכם שלש פעמים^{יט}, והטעם לפי שקילל את הגויים ואמר תפול עליהם וכו' ראוי לומר לחבירו לא עליך כי אם שלום^כ, ויש מפרשים כי על הלבנה קר ומזיק העומדים בעילו לכך אומרים שלום עליכם פירוש שומר מצוה לא ידע דבר רע^{כא}. ויש שלא נהגו באמירת שלום עליכם^{כב}.
- לז. אחר הברכה ילך בלב טוב לביתו, כאלו קיבל פני שכינה^{כג}.

^{יא} בראשית כ"ז ט"ו ותלבש את יעקב בנה הקטן, ובעמוס (ז' ב' ה') מי יקום יעקב כי קטן הוא.

^{יב} שתילי זיתים ס"ק י"ד בשם הלבוש.

^{יג} סידור כנסת הגדולה, והוא כלשון הרמ"א תכ"ו ס"ב.

^{יד} שתילי זיתים ס"ק ט"ו בשם הלבוש.

^{טו} הגר"א שמן שליט"א, הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר.

^{טז} שתילי זיתים תכ"ו ס"ק י"ז, עץ חיים. ובק"ק שרעב נהגו לומר בזמן שמנערים בגדיהם הפסוק "לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה". (איוב ל"ח י"ג).

^{יז} הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ"א.

^{יח} הגר"פ קורח שליט"א, הגר"ש מחפור שליט"א.

^{יט} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, הגר"ע בסיס שליט"א ק"ק רדאע, הגר"א שמן שליט"א ק"ק צנעא, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ"א. ואין אומר אחד לחברו וממתין לתשובתו אלא כולם אומרים יחד.

^כ שתילי זיתים ס"ק י"ז בשם המג"א ס"ק י"א.

^{כא} עץ חיים.

^{כב} הגר"פ קורח שליט"א [והוסיף כי אם יש שנהגו אמרו רק פ"א], הגר"ש מחפור שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

^{כג} לבוש הובא בשתילי זיתים ועץ חיים.

